Ціна: 40 центів.

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ МІСЯЧНИК

РІК VI. СІЧЕНЬ — 1955 — JANUARY Ч. 60

**СЛАВЕН ЄСИ,
СЛАВЕН ЄСИ,
НАШ МИЛИЙ
БОЖЕ,
НА НЕБЕСИ!..**

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

На першій сторінці обкладинки:

Мирон Левицький. Гуцульська Мадонна. (Образ виставлено на продаж у книгарні "Арка", Торонто).

З технічних причин (перевантаження числа матеріялами, яких на нашу думку не варто відкладати), обіцяний нарис про Оттаву подамо пізніш.

НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ПРИЄДНАЛИ:

Жураківський Василь, Торонто	1
Олексюк Іван, Торонто	1
Головатий, Торонто	1
Шабля Д., Кангару Пойнт, Клд., Австралія	1
Козак Лариса, Монтреаль, Канада	1
Васильченко Ніна, Солт Лейк Сіти, США	1
Радкевич Оксана, Торонто	1
Кривуша Василь, Торонто	1
Гриневич Галина, Сан Франциско, США	1

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД ЖЕРТВУВАЛИ:

Кривуша В., Торонто	2.00
Нагірний Антін, Детройт, США	1.50
Сірський В., Порт Артур, Онт., Канада	1.00
Крайник М., Торонто	1.00
Захарів Б., Аделаїда, Австралія	10 шіл.

Ще раз кличемо всіх наших читачів приєднувати передплатників. Як бачимо з списка, то і в Торонті, яке, ніби, найбільше насичено "Новими Днями", ще є можливості здобувати передплатників, якщо хтось цього хоче. То що ж говорити вже про Нью-Йорк, Чікаго, Детройт, чи наш канадійський Ванкувер, у якому нема жодного передплатника сьогодні?.

Сердечно дякуємо всім жертводавцям і поширювачам журналу! **Редакція**

"НОВІ ДНІ"

Універсальний ілюстрований місячник. Видає в-во "Нові Дні", головний редактор — Петро Волиняк.

Умови передплати:

Канада — річна: $ 3.00, піврічна: $ 1.75.

США — річна: $3.50 американських, піврічна: $2.00 американських

ЗМІНА АДРЕСИ: 10 центів (можна канадійськими поштовими марками).

Замовлення і гроші слати на адресу:

NOWI DNI
Box 452, Term. " A "
Toronto. Ontario, Canada.

НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

A. Bondarenko, 123 Notting Hill Gate, London, W. 11. England

Передплата в Англії: річна — 1½ фунта.

S. KRYWOLAP
Box 1586 M
G. P. O. ADELAIDE
South Australia

Передплата в Австралії: річна 1½ фунти.

В Аргентині: "Peremoha"
25 de Mayo 479 (26)
Buenos Aires,
Argentina.

Передплата в Аргентині: річна — 25 пезів, піврічна — 15 пезів.

Нашим представником на Німеччину є:

P. Domtschenko,
(24a) Lubeck, Germany, Vorwerkerstr. 103
Baracke 10/6a.

У п. П. Домченка можна набути журнал і всі наші видання. **Редакція**

"Nowi Dni", a Ukrainian Monthly. Editor: Petro Wolyniak.
Address: Nowi Dni, Box 452, Term "A", Toronto, Ont., Canada

Authorized as second class mail, Post Office Dept., Ottawa. Printed by: Th[illegible]ian Press.

Київ. Михайлівський манастир, зруйнований російськими комуністичними дикунами. Церква св. Дмитрія (після бароккової перебудови у 17-18 століттях)

Олекса ВЕРЕТЕНЧЕНКО

Із книги "ЗАМОРСЬКІ ВИНА"

У ніч Христового Різдва
Над нами з висоти
Сіяє зірка світова,
Її — не досягти.

Як вічна мрія у житті,
Вона і з далини
Яснить в імлі шляхи-путі
І світяться вони...

У ніч Христового Різдва
При місяці вгорі
Юнь ударована співа
У кожному дворі:

Хай буде воля, мир усім
І радість між людьми.
Христос родився! Разом з Ним
Народжуємось ми.

УСІМ НАШИМ СПІВРОБІТНИКАМ, ПЕРЕДПЛАТНИКАМ І ВСІМ ЧИТАЧАМ ТА ПРИХИЛЬНИКАМ ЩИРО БАЖАЄМО ЩАСТЯ Й УСПІХІВ У НОВОМУ РОЦІ ТА РАДІСНОГО Й СПОКІЙНОГО РІЗДВА ХРИСТОВОГО!

ХРИСТОС РОДИВСЯ — СЛАВМО ЙОГО!

Редакція.

Ол. ЗОЗУЛЯ

Я повернусь!...

За вікном стукає холодний ранок. Очі мої жадібно мацають білу ковдру, і я трачу спокій свого життя. Тоді я нестямно біжу за місто до лісу, і зникаю в густій зелені молодого сосняка.

У небесній глибині, над моєю головою, пливуть м'які, волохаті німі хмари. Зрідка падає ніжна сніжинка, і розбивається об гостру голку ялиці. Навколо пахне живицею і прілим сіном. На душі тяжіє камінь: де я чув цей запах?...

О!.. так, Це ж запах Голосіївського лісу. Мої очі швидко стрибають по густому верховітті ялини. Але марно. Я не бачу інститутських будівель, не чую гомону студентів. Одна лише вивірка сидить на гілці, і смакує колючу шишечку. Та вивірка ця не наша, не голосіївська. Наша взимку сіренька, а ця?.. І ліс чужий — не привабливий. А хто ж тоді я? Невже ж і я стаю чужим, у цій дивовижній країні?

Мені хочеться крикнути з усієї сили до глухих людей, щоб вони повним голосом сказали про нас. Але, чи скажуть чужі? А ми ж самі не можемо потрапити в один тон. Усі премося в один вагон, а хочемо їхати в різні напрямки.

Здається, ніби вчора, я бродив по засніженій Пущі Водиці із своїм вчителем Миколою Трохимовичем. Ми втікали від безчисленних міських вулиць, провулків, кварталів, і моря людського натовпу, що кудись поспішав, чогось шукав...

— Сьогодня Різдво, — протяжно сказав він. І це слово луною покотилося по безлюдному лісі. — Років тридцять тому, — говорив він далі, — у цей день на Київ сходила Божа благодать: Лаврівський дзвін, ніби господар, своїм величним голосом будив місто. А за хвилину вже лунало сотні мідних голосів, що створювали якусь Божественну мелодію. По всіх вулицях безупинним потоком поспішав народ до церков... Така була Україна.

— Ви хочете сказати, що все те минулось, і забулось?

— О, ні. Я хочу підкреслити, що в нас тепер є дві України: одна — це географічна одиниця, друга — це ми з вами, це — глибина нашої душі, наша традиція, культура, наука. Цієї України ніхто і ніколи не переможе. Ми безсмертні, вічні, як світ.

Кожного року, коли надходить цей Святий день, я пригадую ці слова:

"Ми безсмертні, вічні, як світ..."

Сьогодня світ святкує, радіє веселиться. А чи святкує моя старенька мати? Чи заспіває їй хтось: "Добрий вечір тобі, пане господарю..." Та й чи є там господарі?

Я знаю, що мати моя (а вона ж найдобріша в світі!), сидить сьогодні самотня при столі з мокрими очима, і згадує свого непокорного сина, що хоче, і не може ощасливити її старість.

Стоїть вона перед моїми очима, така, як і десять років тому, коли благословляла мені шлях у невідоме. Тоді вона міцно притиснула мою голову до своїх грудей, у яких глухо билось вистраждане серце, і ледве витиснула:

— Іди, та швидше повертайся...

Поїзд рушив. Я цілую востаннє її холодну руку, находу чіпляюсь до останнього вагона, і гукаю:

— Я повернусь...

Мати махає по моїх слідах хустиною. Вона не бачить, що по моєму обличчі градом котяться сльози.

Поїзд вітром летить на захід. У повітрі гудуть літаки. Десь розриваються бомби. Серце холоне, бо колеса вагона переїздять останні клапті рідньої землі. Але ж земля кругла, і чим далі ми їдемо на захід, тим ближче будемо до сходу.

***

У двері стукає холодний ранок. Я прокинувся, і промовив:

"Ми безсмертні!"

...За вікном падав лапатий сніг.

Вол. РУСАЛЬСЬКИЙ

Містерія з кінцем

Мина Гайдар відчинив двері, кілька хвилин стояв на порозі, і з якоюсь дивною напругою вдивлявся в місячну ніч, що дзвеніла зорями. Місячне шумовиння великим клубком лежало біля самого порога і палахкотіло, як сухе багаття. Мина Гайдар, на всякий випадок, узяв палицю й порушив нею той вогнистий клубок, і він забризкав іскрами ще яскравіше, ще кілька разів спалахнув і пригас. На великий подив Мини Гайдара, то був звичайний сніг, що, мабуть, намело його ще звечора, коли він ліг спати. Барвиста, синьо-біла доріжка простяглась аж до його хвіртки. Сніг лежав на дорозі, на його соняшниках, і навіть на докторовій Телюковій хаті.

Різдв'яна ніч була містерна. Мина Гайдар, вражений, усміхався і стояв кілька хвилин, прислухаючись. Війнув полою якийсь заблуканий чорт, закрутив снігом, погнав його вихром на вулицю, і аж там зареготав, вибиваючи дику чечітку.

— Не в ті ворота попав! Котись далі! — голосно сказав Мина Гайдар, замахнувшись у повітрі палицею.

Йому раптом прийшло на думку — піти до всіх своїх сусідів і знайомих, розбудити їх і привітати з Різдвом! І, не довго роздумуючи, він вирішив першим відвідати доктора Телюка.

У Телюка було темно. Купа снігу в місячному шумовинні лежала і перед його порогом. Мина Гайдар ударив її носком черевика, і здивовано відсахнувся: червоний, зовсім червоний кіт шугнув з-під його ніг за ріг будинку. І Мина Гайдар стояв, ні в сих, ні в тих, у таємничому роздумі: червоного кота він ще ніколи не бачив. Це вперше.

— Відчиніть, докторе, — сказав він, нарешті, голосом, який міг і не йому належати. Руками він розчепірився на всю широчінь рами і ніби

прилип обличчям до скла. — Вже півні проспівали.

Темні квадрати вікна відсвічували зоряним небом, розмірено тікав годинник, очевидно, на привіконному столі, але з кімнати ніхто не відповідав.

— Надворі сніг, докторе, чуєте? Вас не дивує сніг?

Нарешті, він почув, — безперечно, за стіною, — як там щось стукнуло, як хтось перевернувся уві сні на ліжку, і знову змовк.

Мина Гайдар вперто чекав, топтався по снігу і дивувався, що в таку ніч ще хтось може спокойно спати.

— Чи ви чуєте, докторе? — Це був виклик нетерпіння, він постукав пальцями в раму. Той стукіт віддався відлунням десь аж на вулиці.

— Мало вам дня, Мино, — почувся, нарешті, глухий, докторів Телюків голос, — що ви ще й уночі непокоїте людей? Ішли б собі та спали, та проспались. А людям дали б спокій.

— Як то можна спати, докторе, коли така зоряна ніч надворі, і сніг?

— Сніг? Ні, ви таки хорий чоловік, Мино. Якась холера вас та привела сюди.

Спокійно, без особливого здивування, вислухав Мина Гайдар усі докори доктора Телюка під його вікном, і навмання поволікся на вулицю. На вулицю він вийшов легко, без жодних пригод, і лише тут зауважив, що хутір Мамаївка не спав, а жив, а ряснів вогнями і пісня вже пробудила ніч:

Підемо до кнайпи та й розвеселимось —
гей, гей, гей!

"Коли пісня починається з "гей", то це добра прикмета, — подумав Мина Гайдар, — там живуть добрі люди''. Туди й пішов, куди пісня звала. Це був час, коли чорти могли вільно верховодити, могли завести до якогось старого млина, чи до Чорної балки, але в Австралії таких млинів не було, а Чорні балки як і були, то десь навідлюдді. Їх Мина Гайдар не боявся. А щоб не зустрілась відьма, він і взяв оту палицю, якою ворушив місячне шумовиння. Він знав: коли палицею накреслити хреста в повітрі, ніяка відьма не наважиться наблизитись, ніякий нечистий дух.

І йшов спокійно, повторюючи слова пісні, яку почув уперше. І мугикав сам собі щось зовсім інше, — ці дві пісні творили якусь третю, дивно просторікувату мелодію. І раптом з правого боку, — певне, з протилежного двору, — шмигнула біла жіноча постать, і в кількох кроках перебігла йому дорогу, тільки дзвінкий шелест лишила по собі, тільки його обдало вітром. "Це, мабуть, австралійська відьма, бо наші чорні'', — майнуло в Мининій голові, і він замахнувся палицею: від якогось внутрішнього дурного поштовху, він не встиг накреслити в повітрі навіть хреста, він лише замахнувся, а біла відьма вереснула. І зникла якраз у хаті Сергія Гриневича, звідки чулася пісня і куди він ішов.

Мина Гайдар не пішов, а побіг до дверей — схильці, насторожено, так, ніби гнався за поспішно відступаючим ворогом на фронті. Та двері перед самим його носом з гуркотом зачинились, пісня обірвалась. І Мина Гайдар став: "Ех, Клавдіє! Чи ти чекаєш на мене, неприкаянного?"

Він виразно почув, як у хаті залементувала жін-

ЩЕДРІВКА

А в полі, полі,
Сам Господь ходив,
Сам Господь ходив,
Зерно розносив.
Діва Марія
Бога просила:
"Уроди, Боже,
Жито, пшеницю,
Жито, пшеницю,
Всяку пашницю!"

Сію, вію, посіваю,
З Новим Роком вас вітаю.
Будьте здорові з Новим Роком,
Та з Василем,
Дай, Боже!

Ол. Канюка. Посівальники.

ка, як загуділи чоловічі голоси, як засовались стільці, і, нарешті, двері знову відчинились: на порозі з'явилось п'ять дужих хлопців. Кілька дівчат, з цікавістю, виглянули з-за їх плечей, і, в тій же хвилині, перелякано відсахнулись у глибину кімнати. Лише Сергій Гриневич, у супроводі стрункої й суворої сестри Клавдії ("Ех, Клавдіє!") заступив йому дорогу. Дивились вони на Гайдара, як на чорну мару, як на приблуду з того світу, і аж потім усі разом голосно розсміялись:

— Та це ви, Мино?

І Клавдія вийшла наперед — уся в білому, з очей якої ще не сходив переляк:

— Ви ж таки нечиста сила! Та хіба так можна залицятись? З оцією палицею?

— Ви мені перше віника дайте, обмету черевики від снігу, — ніби не чуючи, сказав Мина Гайдар. — А привітаю вас уже в хаті.

— Та ви ж гляньте, ніби в болоті спали. Де то ви швендяли?

— Розганяв відьом, прочищав собі дорогу до вашої хати. Їх тут така пропасть, що я ледве добрався до вас.

— То то, виходить, і я відьма? Ну, ви тільки подумайте! — Клавдія паленіла, здавалось, не на жарт, і наступала на Мину Гайдара. — Ні, ні, ви мені відповідайте! Нема чого хитрувати!

— А хіба вас уночі розбереш? Усі однакові. Он я тількищо червоного кота прогнав з-під дверей доктора Телюка. А хіба червоні коти є, скажіть? Ви бачили?

— Як уночі кожна жінка відьма, то чому ж не можуть бути й червоні коти? — перебив їх Сергій Гриневич. Гриневич був у веселому настрої, сміявся, може, забагато. Але цього, здається, ніхто не помітив. Мину Гайдара чистили всі разом і співали чомусь купальської пісні: "Пусти вінок за водою, та йди, мила ізі мною". Він не знав, що це за пісня, він взагалі мало знав пісень, хоч і любив підспівувати — без слів і без почуття міри. На фронті часто курські червоноармійці співали старої солдатської пісні "Соловей, соловей, пташечка" — от ту він знав добре. Найбільше йому подобався "ухарський" кінець "жалобно пойот", де він і проявляв себе: виводив такі дико-лоскотні трелі, що всі заходились сміхом, і неодмінно викликали його на "біс".

Поки Гайдар стояв і заводив фальцетом, вплутуючи в пісню свій клекотливо-бравурний свист солов'я, хтось із-за плечей ткнув йому в руки склянку з вином. Він спорожнив її в одну мить. "Ех, Клавдіє! Невже це твоя рука піднесла?"

Мина Гайдар повернувся і сказав до Клавдії:

— То думаєте, що я так спроста ганявся за вами? Та я за вами уже два роки ганяюсь. А ви все мені дорогу переходите. Ех, Клавдіє!

Клавдія виразно зашарілась, але сказала так, щоб усі чули:

— Кажіть, кажіть, Мино. Коли я вас слухаю, то ніби ваш Сонгород бачу. Кажіть просто, як ви вмієте. Є люди, що живуть надіями все життя, і є люди, що не мають їх від народження. І вони, може, найщасливіші. Такі, як ви, Мино.

— Виходить, що я людина без надій? — Трохи ображено спитав Мина Гайдар.

— Зовсім ні. Ви мене хибно зрозуміли.

— Чому ж хибно? А от я вам таки доведу, що маю надії. І то зараз!

У Мини Гайдара, в його великій і строкатій біографії, була одна-єдина, нікому незнана таємниця: любов до Клавдії. Дворічна любов. Нарочиті і випадкові зустрічі. Хвилинні розмови про все, але ніколи про любов. Гайдар боявся вимовити це слово, хоч ніколи не боявся йти в найнебезпечнішу атаку — чи то було на фронті, чи в гарячій дискусії з людьми. Тут він губив контакт своїх думок, був паралізований лише одним гострим поглядом Клавдії. Двоє, вже дорослих дітей мала Клавдія від першого чоловіка, що загинув на фронті, а Мина Гайдар любив дітей. І ніщо, здавалось, не могло спинити його в його намірах, крім рішучої відмови Клавдії.

Мина Гайдар раптом прояснів і звернувся весело до хлопців:

— А тепер заспівайте мені тієї, що... "У сусіда хата біла". Я сяду ось тут на стільці, посеред кімнати, а ви співайте. Дуже мені до душі ця пісня, бо в ній про мене співається. Тільки ви, Клавдіє, мовчіть. Бо, кажу вам, образите мене на все життя.

— Справді? Ну, тоді я мовчу.

Під загальний сміх і спів Мина Гайдар сів на стілець. Він не спускав з Клавдії очей, він усміхався, як дитина. У блудливих очах його було повно тривоги. Розклавши на колінах руки, він ворушив пальцями, ніби акомпонував на роялі: "Ех, Клавдіє!" І вона теж усміхалась, але з видимим сарказмом. Мина Гайдар поволі губив ритм пісні, пальці його лише мляво ворушились. Правою рукою, непомітно для інших, він несподівано поманив до себе Клавдію, і потім усі бачили, як він гаряче щось шепотів їй на вухо, як щось доводив, розмахуючи руками: "Ех, Клавдіє!" І на цих словах, певне, й застряг його язик. Клавдія голосно засміялась:

— І йти до вашого трамваю, Мино? Та ви що, здуріли?

І Мина Гайдар, збуджено і нервово схопився на ноги, і, хто зна, чому, скрикнув:

— Годі! До чорта з піснями!

Все раптом змовкло, все перемішалось, все набрало стримано-драматичного вигляду. І Клавдія відступилась:

— До весілля ще далеко, Мино. Не лякайте моїх гостей!

Мина Гайдар зблід, почав шукати капелюха чомусь під стільцем, а потім довго трусив за руку Сергія Гриневича, так, ніби покидав цю землю назавжди. І заговорив лише до нього:

— Був у мене мечоносець, Андрон Регіт, так він, було, коли вип'є, завжди називає сам себе на ви. "Чого ти артиста граєш, Андроне, — кажу було, — чого серце своє тривожиш?" "Зло, — каже, — зганяю, що некартинним уродився. Мене ніхто не любить". О, он до чого дійшов чоловік! А я сам себе мушу прив'язати до стовпа, і вибити. Серед дороги, де найбільше людей.

Мина Гайдар круто повернувся і мовчки вийшов з кімнати: "Ех, Клавдіє!" Ішов вулицею і лаяв сам себе. Такого в житті йому ще не траплялося.

Він наївно оприлюднив своє сватання, з болота виліз і в болото заліз, як сам чорт водив його за руку. Він і не помітив, що вулиця була залита водою, що десь там прорвало рури водопроводу, а брів навмання, як у глибому снігу, і забув, зовсім забув про зелену австралійську зиму.

Вулиця його знову зустріла місячним сяйвом. Місяць уже висів у зеніті, треті півні ще не співали, і він один, як заблуда, стояв посеред дороги.

Щоб зігріти душу, щоб виговоритися, щоб почути тепле слово — він вирішив ще зайти до Миколи Семеновича, найстаршого мешканця хутора. Він переступив рівчак, наповнений водою, пройшов через чийсь город і став. І вперся в стіну нового, ще не закінченого будинку. Якийсь птах засичав, заклекотів і злетів з кроков у темну прірву, якої, за правою стіною, Мина ніколи не бачив. Йому видалось, що там, на дні прірви, копошаться сотні гадюк, мотають блискучими головами, і тягнуться до місяця, щоб утягнути його до себе і розірвати.

І, нарешті, Мина Гайдар зблудив. Поспішно відійшовши від прірви, він почав ходити, петлювати по чужих городах, попід чужими вікнами зовсім незнайомих будинків, але ні парників, ні будинку Миколи Семеновича знайти не міг. "Це чорти, це відьми мене водять", — подумав Мина Гайдар і почав знову креслити в повітрі хрести. Від того в його очах ніби проясніло. І перше, що він побачив — це свій трамвай: "Ех, Клавдіє!" Темна чоловіча тінь відірвалась від його дверей і підтюпцем вийшла йому назустріч:

— Це ви, Мино? — почув він переляканий голос Дмитра Полоза.

Мина Гайдар закричав:

— Зійди з дороги, нечиста сило! Нехай я візьмусь за клямку своїх дверей. Їй-Богу, не вірю, що це мій трамвай.

Але це вже був жарт. Мина Гайдар сміявся над самим собою, розмахував палицею, як колись чорною парасолею, і запевняв Полоза, що його не то один, а й сто чортів не зведуть з дороги!

— Ну, ну, не кажіть, — виявив сумнів Полоз. — Чи вам казати, чи ні, а тут ось за мною якась нечиста сила ганялась. Якась мара в білому...

— Ти добре запримітив, що в білому?

— Та я ж не п'яний. Кажу вам: у білому.

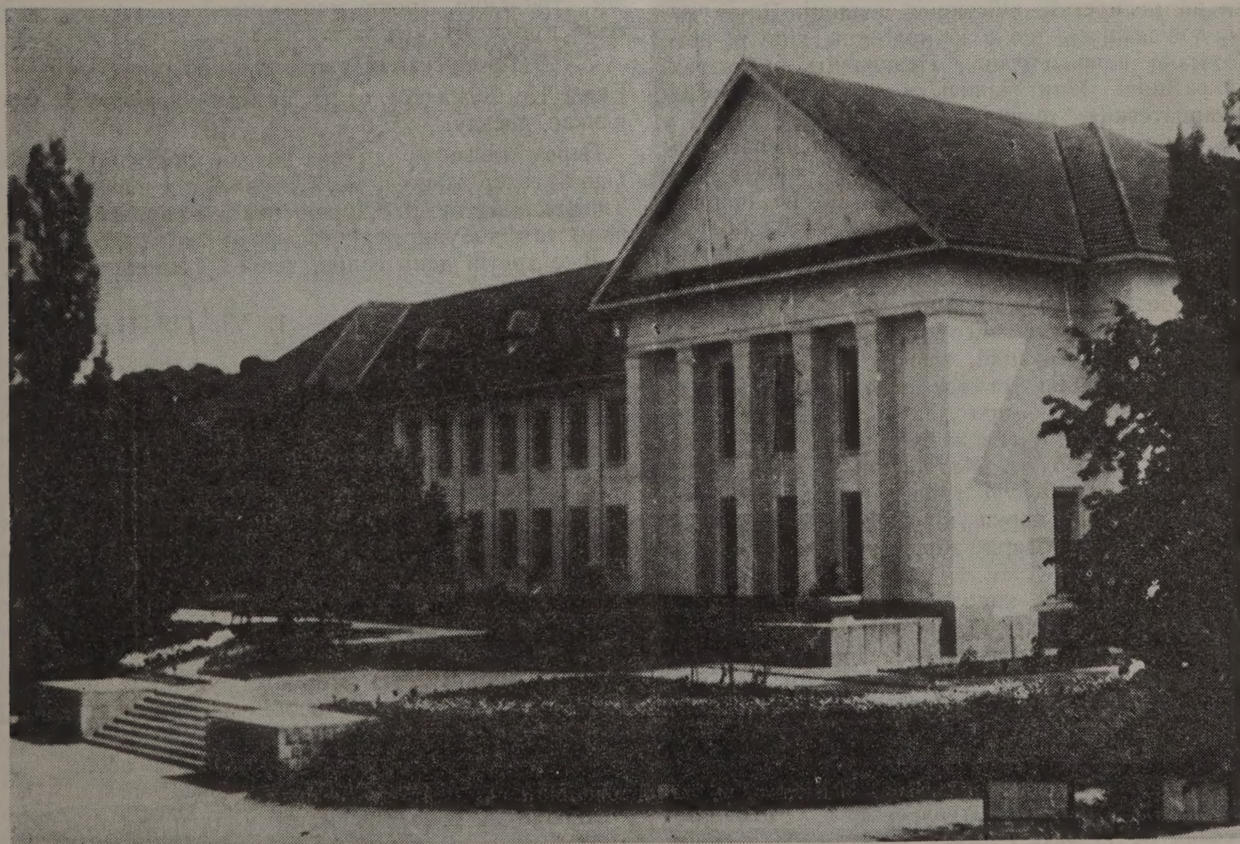
— Ти подумай тільки, — загадково, ніби сам до себе, сказав Гайдар, — теж у білому!

— Отак, де не візьмись, підбігла до мене, ось тут, і закричала: "Ану, біжи, гицлю, тричі навколо хати!" І я побіг...

— Це, певне, доктор Телюк, — вирішив Мина Гайдар.

— Думаю, то була жінка, — видушив з себе Полоз. — А, може, й не жінка. Але й не чоловік.

— Це доктор Телюк, — настоював на своєму Гайдар. — Він мене колись від пристріту лікував, чи від якоїсь там іншої холєри, я вже й не пригадую. "Біжіть, — каже, — Мино, три рази довкола трамваю, а потім я вам дам такого зілля, такої медицини, що весь дурний дух з вас випхає". А я, бач, не розрахував, та оббіг чотири рази, ну й розсердив доктора Телюка: "Нічого

Василь Кричевський та Петро Костирко. Музей коло могили Тараса Шевченка.

з того не вийде, — твердо заявив доктор Телюк. — Чи ви вмієте, Мино, лічити до трьох, чи ні? Ви ж зовсім недисциплінований хлоп. Рвете, як колгоспний кінь".

Зніяковів Дмитро Полоз при цих словах, здивувався не розповіді Мини Гайдара, а тому, що на нього напали без жодної причини.

Мина Гайдар відчинив двері, ввімкнув світло, а до Полоза заговорив через плечі:

— Доктор Телюк, певне, подумав, що мене ганяв, бо я перед тим був у нього. Ти, голубе, став он три чарки на стіл, став усе, що бачиш, а я піду ще до нього. Останній раз піду. — І він викотив із-за ліжка велосипед-триколіску. — Поставлю на ґанку — буде ранком радість для дітей. Бо докторові скрутно: якийсь там верстат збирається відкривати, фунти банкує... А я люблю дітей. Якби ти знав, Полозе, як я люблю дітей! Ех, Клавдіє!

Полоз, з веселою усмішкою, почав радити:

— То женились би. Хату маєте, землю маєте... Що вам стоїть на дорозі?

— Що? Мина Гайдар. Він мені загородив дорогу! От хто!

І знову зелене, посріблене місячне шумовиння лежало перед порогом, коли вийшов Мина Гайдар надвір. Дверей він не зачинив. Кроки все віддалювались. Дмитро Полоз відсунув стіл, поставив три чарки, і почав прислухатись. Він почув, як і колись, здалеку, знайомий голос доктора Телюка. Тепер той голос перейшов у стриманий сміх:

— То це ви, Мино, знову ходите попід моїми вікнами? Що ви тут тягнете?

Мина Гайдар відкашлявся, іпочав говорити дивні нісенітниці:

— Ми оце з моїм приятелем, докторе, викликали духів. Духи вимагають, щоб мир був між нами. То ж, як велить наш звичай, біжіть, докторе, три рази навколо хати, та беріть палицю, та підемо до мене тих духів виганяти. І можете йти у вашій білій піжамі. Треті півні вже проспівали.

Дмитро Полоз розлив вино на стіл, і розсміявся.

Австралія, 1954.

А. ЛЮБЧЕНКО

ЩОДЕННИК

Вчора ночував у мене старенький професор, що має приїхати сюди на лікування. Живе у Кракові, а втік з Делятина, коли туди в березні вступили більшовики. Вискочив так, у чому був, і врятувався на мадярській військовій машині. Потім мадяри, довідавшись, що він українець, кинули його в Татарові напризволяще. Ненавидять — страх! — українців. Допитувались у нього, чи справді у закарпатських "русинів" та сама мова, що й у інших українців. Він сказав: так. Пояснювали одвертіше, що від закарпатської "Руси" вони в жодному разі одмовитись не можуть, бо це природньо і стратегічно викінчує їх кордони і, крім того, дає їм дерево, якого в інших районах Мадярщини обмаль. Професора взяли під свою опіку якісь розбиті німецькі частини, що відступали через Мадярщину, але він незабаром загубив їх, був потім заарештований, зазнав багато неприємностей і поневірянь та все ж таки добувся до Кракова. Розповідав про тяжку ворожнечу між мадярами та німцями (це ж було ще перед окупацією!), про добробут у Мадярщині та Словаччині. Там чинні лише місцеві гроші, навіть німецький вояк на німецькі марки нічогісінько купити не може, — отже, товари зберігаються лише для місцевого вжитку.

Весь час дощі й холод. Вчора й передучора падала крупа і завихрювався сніг. Це впливає на мій вегет. невроз. Чуюсь погано. Лікуюсь, але погода заважає.

30. V. (1944).

Вчора приїхали з Сянока пані і панна .... — своякиня Д. Терміново шукають десь у найближчих селах по кімнатці. Сянок евакуюються, вони поспішають переїхати сюди з родинами. Становище, отже, гіршає. На східньому фронті затишшя, уперто ходять чутки, що більшовики відтягують свої сили до Збруча, але це — або сплітка, або якийсь підступний маневр більшовиків. Навіщо ж би здалась евакуація Сянока.

Лесик через погану погоду, як розповідає п. К..., знову почав кашляти. Весь час просить, щоб його швидче одвезти до тата. Писав мені. Але в листі він стриманий ітрохи жартівливий — намагається мале трохи бути мужчиною.

.... (Пропускаємо три рядки інтимних записів. Ред.) Це виглядає досить кумедно і мимоволі викликає досаду.

Перед кількома днями послав листа від Л-го (який тепер живе в моїй кімнаті в оселі) до Ю. Тищенка й до Д. Дорошенка — прозьбу, щоб вони там добули мені дозвіл на виїзд до Праги.

Вже третій день сонце, тепло. Я трохи оживаю.

1. VI. (1944 р.)

(Пропускаємо 9 рядків рукопису)

...Зате панна..., здоровенна, енергійна й весела дівка, просто мені сказала, з усією своєю буковинською безпосередністю: "Ох, пане письменнику, коли б я вас узяла в свої обійми, ви довго пам'ятали б!"... Але є ще третя "грація"... теж буковинка... Вона як на свої роки надиво розвинена духово (гірше фізично), поводиться найрозумніше, найвихованіше за них всіх, ніби людина з великим життєвим досвідом, і мені справді з нею приємно бути й розмовляти...

(Далі пропускаємо сторінку рукопису, на якій висловлено осуд одній особі, яка свідомо залишилась під більшовиками. Тут А. Любченко висловлює своє співчуття близьким тієї особи, які таки не залишились, а еміґрували. Рад.).

К. був знову. Виряджається таки до Берліну. Мені теж пропонує. А ще — пропозиція очолити бюро преси при УЦК, хоч туди, знаю, сватають

Шлемкевича. І взагалі... розмова до пізнього вечора на шосі, що прямує до Салатвина.

В оселі є капітан фльоти Шрамченко — той, що р. 1918 у Севастополі один з перших підняв жовто-блакитний прапор на ескадрі. Він досі носить тодішню морську уніформу з тризубами, привертаючи до себе пильну увагу звідусіль. Працює головою УДК в Холмі, виявивши себе прекрасним організатором. А що в Холмі тепер дуже напружене становище через близькість фронту (80 км. — Ковель) і дуже посилилась польська партизанка, то він урядує, обклавшись гранатами і всякою іншою зброєю. Про це всі знають, і це всім, звичайно, імпонує. Цікава постать.

4. VI. (1944)

Неділя. Зелені свята. Сіре небо, дощ. Вже два тижні день-у-день — дощ. Було тільки три дні ясних.

Д., якого я конче ждав на свята, не приїхав. Хоч наступ більшовицький ще не розпочався, але треба загодя розв'язати справу щодо місця дальшого мого побуту. Я, та інші представники української інтеліґенції, — наче отой табунець диких качок: сполошать їх в одному місці, і вони хутчиш табунцем рвонулись, перелетіли на інше, але згодом загроза й туди починає наближатись, і вони знову зірвались із б о л о т а (підкр. авторове. Ред.) та й майнули на нове місце... Нема певности, нема можливости організовано поєднатись у єдину суцільність (все табунцями — це й німцям на руку), нема можливости з'єдиненими силами поставити спротив, вийти з цього стану розпорошеної "дичини" й обстоювати свою гідність. Правда, починає відчуватися й багатьом даватися в знаки УПА. Але на мою думку це — рух, у якому стільки ж героїзму й посвяти, як гістерії й відчаю. Поки він не оформиться під рукою справді сильної і мудрої людини, буде він лише модерною гайдамаччиною. А може це будуть і нові, модерні... Крути? До речі, в одному з останніх чисел "Крак. Вістей" (на підставі матеріялів берлінських і бухарестських кореспондентів) про відозву Хрущова й Гречухи до повстанців на центральній Україні. Мовляв, дарують їм, "обдуреним ворогами", життя, якщо вони покинуть повстанські загони й покаянно прийдуть до НКВД. Старі-старі більшовицькі штучки! Але показово: значить, повстанці досить відчутно допікають більшовикам, коли сам Хрущов і Гречуха "зволили" стануть з ними до розмови.

За останній час багато читаю, роблю нотатки до роману, до новель. Серйозно міркую над двома п'єсами: однією — сучасної тематики (галичани і наддніпрянці, мотив "близьких і далеких"), другою — історичної тематики, а саме розгром москалів під Конотопом Виговським. Показати нарешті загалові, що й ми москалів знаменно, дошкульно били. Це багатьом (особливо наддніпрянцям) мусить протерти, провітрити мозок і пильніше, тверезіше поглянути на самих себе.

Читаю тепер переважно книжки (що тільки можна дістати), у яких трактуються питання нашої давнини, традиції, героїзму народу.

Вчора учечорі пішов у гори, наламав клечива й прибрав дещо свою кімнату. Зелень у хаті! — як це гарно, просто ніби, але урочисто. Воно зворушує, нагадує мені одразу дитинство. Шкода, що нема запашного татарського зілля. Тут навіть липи нема. Я сьогодні думками й серцем — отам, над Роською, у Тетієві, на моїй любій Київщині.

Євген ГАРАН

ЛЕҐЕНДИ СТАРОЇ АВСТРАЛІЇ

1. Про мішане подружжя

Давно колись птах кукабара одружився з черепахою.

Проти всіх сподівань це мішане подружжя вийшло на вдале: ніхто не сварився, на мовному чи національному ґрунті, і жили вони удвійку в повній згоді.

Раннього ранку кукабара як не розсипеться піснями, аж ліс зашелестить, а черепаха, сидячи проти сонця, прижмурить свої такі милі банькатенькі очі та слухає — не наслухається.

Аж надійшов час подумати про діточок. Якось раніше про це не було мови, — бо ж, звісно, молоді, запальні, закохані, а тепер тут і постали ускладнення.

Черепаха за тим, щоб мостити гніздо в піску, а кукабара — на дереві.

І посварилися.

Надула черепаха губи і пішла собі.

Іде лісом і зустрічає змія.

— Ой, — каже, — якийсь у мене пришелепуватий чоловік. Хоче, щоб-я неслась на дереві.

Хитрий змій знав, що з піску йому легше буде видирати яєчка, аніж з дерева; а тому він і скористався з черепашиного довір'я.

— Так-так! — сказав він, — міжнаціональні подружжя ніколи не були щасливими. Ти краще покинь свого чоловіка. В Австралії є що їсти. Проживеш і сама.

А вона, — жінка легковірна, що відкриває свої сімейні таємниці першому стрічному, — послухалася чужої поради скоріше, аніж послухалася б чоловікової.

Про все це пішли лісом плітки і досягнули кукабарячого вуха.

Розгнівався він, знайшов змія, схопив його за шию, підніс до неба і кинув на землю.

З тих пір найбільшим ворогом для гадюк є птах кукабара.

2. Чому страус не літає

Страус був молодим і недосвідченим. Він літав високо попід небесами, бо перший у світі страус мав могутні та широкі крила.

Одного разу він кружляв над землею і вгледів, що внизу на зеленій галявині танцюють бролґи.

Бролґа — це цікава птиця. Зовнішнім виглядом вона нічого надзвичайного не являє. Таке щось, як чорногуз. Зате, як дійде до танку, то тут вона

заткне за пояс панночок з фрацузького королівського двору.

Весною бролґи злітаються десь у затишне місце і після перших слів привітання стають у рівне коло.

На середину виступає цибатенький майстер церемоній і робить кілька па.

Присутні наслідують його до найменших дрібниць, і таким чином виходить справжній менует. Вони схиляють голови, б'ють крилами, рухаються праворуч і ліворуч і нарешті падають на землю наче мертві. Під кінець вони всі стають у пари і проходять великим парадом перед майстром церемоній.

Дивні птиці.

Не дивно, що первісний страус так задивився на них, літаючи десь попід небом.

Він приземлився і наблизився до них, хоч бролґи і не люблять, щоб їх хтось спостерігав. Очевидно, вони танцюють для свого власного вдоволення.

— Я хотів би навчитися ваших танків, — вибачливим тоном страус виправдовував своє втручання.

Бронґи пошепотілися між собою і відповіли:

— Якщо ти хочеш танцювати, тобі треба обрізати крила. Вони в тебе занадто довгі і перешкоджатимуть. Наші танки надаються лише для птахів з короткими крилами.

І таке непереможне було страусове бажання, що він згодився. Бролґи відтяли йому крила, а потім з голосним сміхом знялися та й полетіли.

Страус більш ніколи не кружляв попід небесами. Довелося йому вчитися, як добувати харч на землі. Тому він і має такі міцні, розвинені ноги.

3. Дух, що жив у водяній бульці

За сивої давнини водяні бульки не були порожні. У них жили духи, що не могли вирватися на волю, аж доки їхні бульки не тріскалися.

Один такий дух цілком знудився, сидячи в своєму тісному житлі.

Крізь прозорі стіни засмученими очима він спостерігав довколишній світ. Він бачив чорних лебедів, що легко краяли воду широкими грудьми, чув пташиний свист, що доносився з сусіднього лісу. І пригрівало сонце, і очерет шелестів. А булька примостилася під захистом великої червоної лілеї і, здавалося, не мала жадного наміру тріскатися.

Нарешті зморене серце маленького духа не витримало і він з розпачем у голосі вигукнув:

— О, всесильні боги, якщо ви тільки є на світі, то змилуйтеся наді мною і випустіть мене з цього ув'язнення!

Тут він змінив свій голос на благальний, його очі зажеврілі мрійливими вогниками, і він додав, зідхнувши:

— Я так-так хотів би бути одним з красивих звірів і співати гарних пісень!..

Боги почули його молитву, порадилися між собою, і... булька лопнула.

Дух вирвався на волю і зручно примостився на великому листку водяної лілеї.

Він оглянув себе і з приємністю ствердив факт, що боги таки виконали його бажання — дали йому довгі лапи і чарівний, зеленого кольору, тулуб. Він уже не був якийсь прозорий дух, а став жабою.

Тут же до нього прилетів птах ліра, що відзначався здібностями доброго вчителя співів.

За кілька днів жаба перевершила свого маестро і співала з таким ентузіязмом і так гарно, що люди почали сходитися з усіх околиць і прохали співати ще, і ще, і ще.

Дійшло до того, що бідолаха охрип. І з тих пір жаби не співають, а тільки видавлюють з себе хрипливі немилозвучні звуки, що й називаються не співом, а кваканням.

В. СКОРУПСЬКИЙ

***

Мені: що сад цвіте чи родить —
Ще досі зміна пір у році.
А там і лист не без породи
І має хтось його на оці.

Прозру коли ще всі ті дива,
Що світом ставши, повні зречень?
Бо мисль моя тоді щаслива,
Як тільки в образі чи речі.

КАНАДІЙСЬКІ РІЗДВЯНІ ЗВИЧАЇ

Немає сумніву, що Різдво в кожній країні святкується на свій лад і очевидно в Канаді, де більшість наших звичаїв була імпортована з різних країн світу, Різдво має відмінний характер від Різдва в будь якій іншій країні. Відносно канадійці все ще піонери, які ще не надто далеко відійшли від часів дерев'яних хатин (відомих "лоґ-кебінс") своїх предків і схильні до щирих виявів гостинности. У різдвяному часі канадійці відвідують себе взаємно: не тільки родини йдуть від хати до хати і відвідують знайомих та сусідів, але й бизнесмени відвідують своїх знайомих підприємців по конторах.

Звичайно канадійці подають руку і бажають "Мері Крістмес" буквально кожному, навіть тим знайомим, що їх вони не дуже то й любили продовж року. При святочних побажаннях чоловіки деколи цілують чужих жінок у приявності їхніх чоловіків — і навпаки — і ніхто не робить з цього проблеми, хоч уже після 3-го січня, коли святковий запал пригасне, таке привітання грозило б "консеквенціями".

Як сказано, канадійці прийняли низку різдвяних звичаїв з інших країн і мабуть ці звичаї, — тепер сильно закріплені як "канадійські звичаї", — спричиняються до того, що канадійське Різдво таке незвичайно привітне і знайоме навіть для найновіших поселенців. Ось скажімо, різдвяно-святочні картки. Це англійська вигадка. Так само різдвяні пісні. Ялинка — це німецький звичай. Святий Микола — Санта Кляс, Сант Нікольо, Пер Ноель, Кріс Крінґель, чи яке б ім'я йому не надавали різні національності — є майже універсальною постаттю в цілому християнстві. (Насправді св. Микола був єпископом в Лікії — місто в Малій Азії — і допомагав убогим, підкидаючи їм дарунки). Смажений індик на Різдво — це американський звичай.

Що ж у канадійському Різдві є справді канадійське? Мабуть, тільки... сніг. Канада з-поміж усіх країн, які досі гарно святкують Різдво Христове, має стільки снігу в зимову пору, що могла б обдарувати ним цілий світ, щоб влаштувати всюди "біле Різдво", і ще залишилося б його досить для наших лещетарів.

Мабуть Різдво без снігу не було б "справжнім" Різдвом. ("Канадійська Сцена")

В. ПАВЛОВСЬКИЙ

ВАСИЛЬ КРИЧЕВСЬКИЙ

(Закінчення з попереднього числа).

**
*

Як же могло трапитись, що одна людина могла бути такою плодовитою в найрізноманітніших галузях мистецької творчості і в кожній з них дати так багато нового, одночасно ведучи ще й наукову та педагогічну працю?

Відповідь проста: Василь Кричевський був винятково талановитою людиною, від природи обдарованою величезними творчими здібностями, безмежною працездатністю разом з даром винятково швидко працювати, спостережливістю, любов'ю до свого народу і його національного мистецтва і, в той самий час, подібно до великих мистців доби Відродження (з якими він мав ще й іншу спільну рису — різнобічність творчости) — людиною, що не мала так званої "формальної" мистецької освіти. Василь Кричевський не скінчив ніякої мистецької вищої школи, що сформувала б його світогляд за виробленими рутинними шабльонами, як звичайно це бувало в мистецьких академіях кінця минулого століття. Він з самого початку йшов своїм власним шляхом, шляхом вивчення народного мистецтва, на який його не могла б спрямувати жодна академія.

Але Василь Кричевський аж ніяк не був у мистецтві "самоуком". По закінченні технічної школи в Харкові він, з 17 року життя, одержав усі потрібні фахові знання з архітектури й споріднених дисциплін від харківського інженера-архітекта Сергія Загоскіна. Загоскін зацікавився талановитим хлопцем, що любив читати Гомера, добре малював і за пару днів робив для креслярів харківської міської управи цілком грамотні та технічно досконалі проєкти міщанських будинків, які ті підписували й видавали за свої. Він узяв молодого Кричевського до себе. У Загоскіна Василь працював креслярем і одночасно жив у його домі як член родини, разом з тим проходячи курс дисциплін архітектурного факультету.

На двадцятому році життя Василь Кричевський вже був помішником харківського міського архітекта Шпігеля, але пішов од нього, бо надто мало чого було робити і чому навчитися: за рік він мав до роботи лише один проєкт — Торгових Рядів на Університетській Горі в Харкові.

Від Шпігеля Кричевський перейшов на працю до проєктного бюро Харківського Залізничного Вузла, а щодругого вечора працював в архітектурнім бюрі акад. Олексія Бекетова, завідуючи у нього мистецькою частиною проєктування. Рівночасно він виконував великі проєкти будинків і незалежно; за один з них він одержав у 1899 р. першу премію на конкурсі — це був будинок товариства гірнопромисловців у Харкові.

Дім Бекетова, як і Загоскіна, був одним з центрів інтелектуального життя м. Харкова. Буваючи у Бекетова й Загоскіна, Василь Кричевський познайомився з рядом харківських мистців-малярів. Вони допомогли йому розвинути малярський хист, що був у нього з дитинства. Кричевський, що вже давно малював аквареллю у зв'язку з своєю архітектурною працею, став малювати й олійними фарбами і вже в 1897 році виставив свої праці — краєвиди — на виставці харківських малярів, де вони були дуже тепло зустрінуті глядачами.

Цей рік Василь Кричевський вважав за початок своєї малярської діяльності.

Коли, наступного року, Кричевський поїхав до Петербурзької Академії Мистецтв, показав там свої праці і на місці зробив за пару годин точну копію щойно присланої до Академії з Франції великої акварелі, професори Академії, зокрема акад. Жолтовський, порадили йому не вступати до Академії, а повернутися додому, малювати далі так, як він малює, і виступати

Василь Кричевський. Київ. Олія. 1942.

на виставках: Академія не зможе дати йому більше, ніж він уже знає і вміє.[3])

Жадоба знання не покидала Василя Кричевського і, одночасно зі своєю працею, він став студіювати вільнослухачем у Харківському університеті українську історію, етнографію та народне мистецтво, а також історію мистецтва у видатних фахівців — проф. Багалія, Рєдіна та Сумцова. За їх вказівками він працював у бібліотеці й музеї університету, студіюючи давні документи й зразки народнього мистецтва. Ще задовго до того, з юнацьких років, він цікавився українською народньою архітектурою і робив шкіци, замальовки та обміри стародавніх будівель на Харківщині, а згодом став збірати й вироби народнього мистецтва; це був початок, з якого з часом виросла унікальна своїм добором збірка українських килимів, посуду, вишивок, ювелірних виробів та різьби, разом з безліччю замальовок, фотографій, та архітектурних шкіців і обмірів з усієї України.

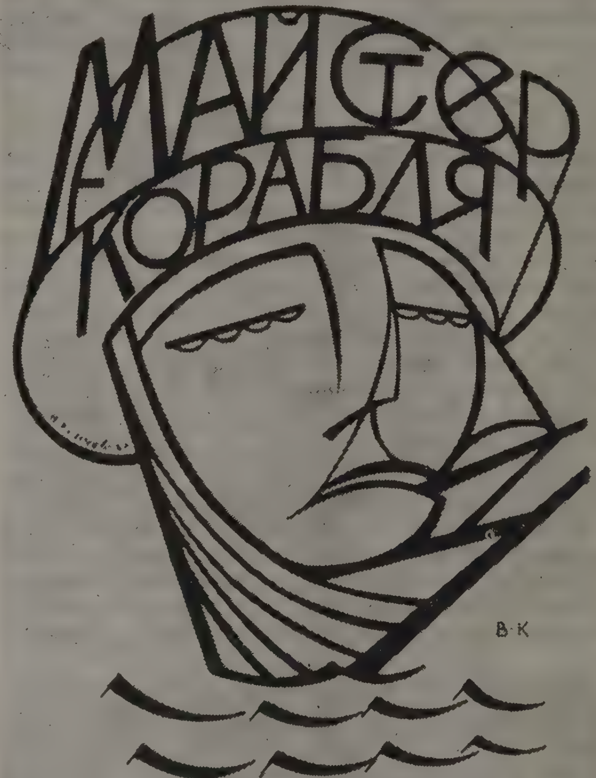
В 1903 р. Василь Кричевський переїхав до Полтави для нагляду за будуванням будинку земства за його проєктом. У вільний час він їздив по Полтавщині, збіраючи етнографічні матеріяли. Він, разом зі своїм приятелем, Вас. Горленком, плянував видання про українську старовину і народню творчість, але праця над ним припинилася зі смертю Горленка в 1907 р. По закінченні будівлі Кричевський переїхав до Києва, де працював три сезони над мистецьким оформленням ряду п'єс у театрі Садовського, одночасно продовжуючи малярську та архітектурну діяльність і брав участь у комітеті по будові пам'ятника Т. Шевченкові.

В 1911 та 1912 рр. Кричевський їздив закордон — до Львова, Відня, по Італії та по Німеччині, знайомлячись на місці з тамошнім мистецьким життям і роблячи ряд картин і етюдів. У 1912-1914 рр. він був мистецьким керівником килимарської майстерні Варвари Ханенко на Київщині, де за його проєктами було виконано ряд килимів, що мали величезний успіх на промислових виставках.

Роки першої світової війни пройшли в малярській та архітектурній праці та підготуванню матеріялів до розвідки про походження українського народнього орнаменту.

Настала революція 1917 р. і Василь Кричевський став брати діяльну участь у відродженні українського культурного життя: робив різні проєкти мистецького оформлення, викладав малювання у щойно заснованій Першій Українській Гімназії ім. Т. Шевченка в Києві, робив проєкти декорацій для Державного Українського Театру і став одним з перших організаторів а потім професором Української Академії Мистецтв, де його одноголосно було обрано на першого ректора, але він відмовився від ректорства. Василь Кричевський був останнім із засновників цієї Академії, що ще залишався в живих. Зимою 1917-1918 р. Василь Кричевський, поряд із працею в Академії, працював на доручення Мих. Грушевського над проектами грошових знаків, герба та державної печаті У. Н. Р.

7 лютого 1918 р., підчас наступу большовиків на Київ, сталася катастрофа — большовицькі гармати обстріляли й запалили будинок Мих. Грушевського, де на 6 і 7 поверхах В. Кричевський жив і зберігав усі свої мистецькі збірки та свої власні праці. У вогні загинуло абсолютно все його надбання за майже 30 років невпинної роботи.

Василь Кричевський. Обкладинка. 1928.

Василь Кричевський знайшов забуття в праці. Зараз же по поверненні Центральної Ради до Києва він продовжував свою роботу для неї, працював у Академії Мистецтв і став працювати над мистецькими збірками Київського Історичного Музею. Восени він став директором новоствореного Керамічного Інституту в Миргороді, де, по приході більшовиків його арештувала Чека, яко "буржуя" — як і багатьох українських культурних та політичних діячів того часу. З камери його випустили, коли студенти інституту зробили страйк і

[3]) Приблизно через десять років, коли будинок Полтавського Земства був закінчений і став відомий поза межами України, тодішній ректор Академії Мистецтв, Леонтій Бенуа, послав Кричевському запрошення приїхати до Петербургу і привезти всі матеріяли проєкту, аби одержати від Академії звання академіка архітектури. Проте, Василь Кричевський змінив уже тим часом своє піетичне ставлення до Академії на різко-негативне (як і більшість передових мистців того часу) і до Петербургу не поїхав, не надаючи ніякої ваги званню академіка.

послали кілька делеґацій до Чека, вимагаючи звільнення улюбленого директора і професора. Літом 1919 р., коли Керамічний Інститут фактично перестав існувати, Василь Кричевський повернувся до Києва і поновив працю в Академії Мистецтв, одночасно роблячи ряд графічних праць — обкладинок для видавництва Всеукраїнської Кооперативної Видавничої Спілки. У 1920 р. він зробив величезного проєкта мистецького оформлення Євангелія українською мовою (обкладинки, загального титульного аркушу і титульних аркушів перед кожним з чотирьох євангелій, постаті Євангелистів перед кожним євангелієм з'окрема, заставки, кінцівки, заголовні літери і орнаментальні рамки окремо для кожної сторінки тексту). Цей проєкт, зроблений для видавництва "Час" на замовлення М. Синицького, пізніше підтверджене митроп. Вас. Липківським, в 1923 р. був пересланий Мих. Грушевському, що мав надіслати його для друку десь закордоном — в Чехії, Америці чи в Канаді). Дальша доля цього проєкту, на жаль, невідома.

У 1922 р. В. Кричевського запросили на професора Архітектурного Інституту, пізніше об'єднаного з Академією Мистецтв в Інститут Пластичних Мистецтв. У 1923-1924 рр., за завданням Кричевського, його студенти провадили обміри давніх міщанських будинків Києва. Підчас цих обмірів пощастило знайти будинок, де жив Тарас Шевченко, перебуваючи в Києві в 1846 році. В. Кричевський добився того, що цей будинок було реставровано в його початковому вигляді і перетворено на філіял Музею Шевченка.

В 1925 році В. Кричевського запросило Всеукраїнське Кіно-Фото-Управління до праці консультантом і мистецьким керівником ряду фільмів, що ставилися в Одесі. Він переїхав на три роки до Одеси, де, крім роботи над фільмами, був професором на архітектурнім відділі Одеського Художнього Інституту, одночасно не порнваючи зв'язку з Києвом.

Повернувшись з Одеси, Василь Кричевський продовжував педагогічну роботу в Художньому Інституті (колишньому Інституті Пластичних Мистецтв) і протягом наступних років робив також ряд графічних робіт (обкладинки до книжок видавництва "Рух", екслібріси, тощо), викладав у Будівельному Інституті, малював і працював над архітектурними проєктами.

У 1930-1931 рр. Степан Таранущенко написав про Василя Кричевського монографію на два друкованих аркуші, з рядом ілюстрацій. Вона була пізніше надрукована у видавництві "Рух", але весь наклад був знищений разом з монографіями про кількох інших мистців і в продаж не пішов; це був момент розгрому видавництва і ліквідації його проводу.

Коли, в 1934 р., стали переводити столицю УРСР з Харкова до Києва, Василь Кричевський, разом з іншими архітектами, одержав замовлення на проєкт побудови урядового центру в районі Старого Міста. Кричевський запропонував проєкт, за яким урядові будинки мали бути розташовані так, щоб зберегти стародавні церкви Михайлівського манастиря (де було призначене місце для урядових будівель), закривши їх новими будинками. Проєкт цей був відкинутий і Михайлівський манастир зруйнований (Інші ідеї Кричевського, запропоновані в цьому проєкті, напр. — міст поміж Володимирською Горою й кол. Купецьким садом, тепер збираються використати в загальній реконструкції Києва).

У 1935 р. Василь Кричевський проробив величезну роботу по підібранню матеріялів та виготовленню заставок до згаданого вже раніше розкішного видання "Українська Пісня"; в той самий час він був занятий проєктуванням і будівництвом музею коло могили Т. Шевченка. У зв'язку з цим проєктом йому і його асистентові П. Костирці довелося пережити немало тяжких моментів; їх звинуватили в тому, що вони, мовляв, зробили плян цього музею у формі хреста, щоб хоч у такий прихований спосіб поновити коло могили поета хреста, якого більшевики скинули, захопивши владу.

Справа з цим "хрестом" на могилі Шевченка тяглася більше року, аж поки спеціяльна комісія не прийшла до висновку, що форма пляну нагадує не стільки хрест, скільки... молоток, отже — цілком "ідеологічно витриманий" символ. Лише після того будівництво повели далі і дозволили його закінчити. Насправді ж у пляні будинку музею нема натяку ані на хрест, ані на молоток.

У 1936-1939 рр. В. Кричевського знову запросили до кінематографії, на мистецького керівника для постанови фільмів "Назар Стодоля", "Кармелюк" та "Сорочинський Ярмарок".

У 1939 р. найвища Атестаційна Комісія УРСР надала Василеві Кричевському науковий ступінь почесного доктора мистецтв, а весною 1940 р. уряд УРСР дав йому звання заслуженого діяча мистецтв.

Перед самою німецько-радянською війною Василь Кричевський разом зі своєю дружиною, Євгенією, закінчив монографію про українське народнє мистецтво (килими, текстиль, кераміка, різьба на дереві, вишивки, гутне скло та стінні розмалювання). Рукопис був переданий до Державного Мистецького Видавництва весною 1941 року і залишився неопублікований. Дві інші великі праці — напівзакінчені підручник з українського народнього мистецтва для вищих художніх шкіл, на замовлення Інституту Фольлору при Академії Наук УРСР, та Альбом Українського Народнього Мистецтва, на замовлення Державного Видавництва України, він узяв з собою на еміграцію, але мусів розстатися з ними у Словаччині.

Війна застала Василя Кричевського на 69 році життя. Він був тоді деканом архітектурного факультету Київського Художнього Інституту, професором малювання в Будівельному Інституті, членом правління Спілки Архітектів України і членом низки наукових організацій. Лише з величезними труднощами йому пощастило уникнути насильної евакуації самого, без родини, до центрально-азіятських республік, куди вивезено було більшість українських вчених і мистців. Скоро по приході до Києва німецьких військ почалися підпали й пожежі на Хрещатику і вогонь дійшов майже до будинку, де жив Кричевський. Довелося серед ночі витягати з помешкання все, що можна, і йти крізь німецькі кордони за кілька вулиць до приятелів, вертаючись по кілька разів, за новими речами і уникаючи грабіжників, що тут же поруч, при заграві пожежі міста, відбирали у прохожих цінні речі й одежу, прогрожуючи пістолями...

Пізніш знайшлося нове приміщення — велике й холодне. Зима була люта, а дров майже не було. Василь Кричевський, одягнений в пальто наопашки, працював стоячи у своїй майстерні. Одного дня Ол. Повстенко прийшов до нього в лютий мороз і побачив, що він малює заллятий пекучим сонцем літній краєвид Криму. "Що це ви робите тут у такий холод?" — "А ось,

гріюся!" — відповів Кричевський. І справді, дивлячись на той краєвид можна було забути, що на дворі тріщав мороз...

Жити доводилося з продажу образів: часом українці, що були в німецькій армії, приносили Кричевським буханці чорного салдатського хліба або трохи консервів; іншим разом від міської управи щастило дістати трохи палива. Дрова доводилося пиляти й тримати в хаті.

Восені 1943 р. Кричевські зібралися виїздити до Львова. На київському двірці у Кричевського украли дві великі валізи, повні заміток, замальовок, фотографій, шкіців та інших матеріялів, зібраних для праці над рукописами. Це був перший з ряду ударів, які Василеві Кричевському довелося зазнати від долі на шляху еміґрації.

У Львові він жив деякий час у знайомих, поки Митрополит Андрій Шептицький, старий знайомий ще з 1917 року, коли він відвідав Кричевського, повертаючись з російського заслання додому, допоміг йому одержати окреме помешкання і став підтримувати його, посилаючи то палива, то картоплі чи крупи, то грошей. Одному з своїх клериків Владика якось сказав, що Василь Кричевський є людина унікальна і що йому треба було б дати золоту клітку, де б він міг сидіти і працювати, не турбуючись ні про що.

Зимою 1943-1944 р. у Львові створено було Вищу Мистецьку Українську Школу, з політичних міркувань названу просто "Вищою Образотворчою Студією". Василя Кричевського просили бути ректором її, але він не хотів. Нарешті він згодився, але з тим, щоб усі адміністративні функції з нього зняти; їх узяв на себе декан, проф. Сергій Литвиненко. За півроку війна знову підійшла до Львова. Василь Кричевський з дружиною, професори Студії — Бутович, Литвиненко та Перфецький, та кілька студентів виїхали на Лемківщину, де вони стали реставрувати й розмальовувати давню церкву в с. Лабовій коло Криниці, під проводом Кричевського. У час відпочинку Кричевський малював краєвиди Лабової та околиць.

Життя з Лабовій тривало чотири місяці. Ледве встигли закінчити церкву, як напочатку серпня 1944 р. довелося їхати далі з транспортом українських культурних діячів, організованим Українським Центральним Комітетом, а вся церква загинула пізніше в подіях війни.

Транспорт У. Ц. К. мав їхати окремим потягом на Братиславу, в Словаччину. По дорозі туди він застряг на словацькій вузловій станції Жиліна. Звідти уряд залізниці збірався послати потяга, на зміну раніше плянованого маршруту, на Мадярщину, де великий район був уже в руках червоних партизанів.

Г. ЧОРНОБИЦЬКА

ПЕРЕДЧУТТЯ

Не озветься десь луною
далечінь,
Тільки тупає за мною,
білий кінь.
Він то ближче, то відстане,
б'є здаля.
Чути глухо, бо відтала
вже земля
І тривога серце гнітить,
серце ссе —
То когось же у сідлі там
кінь несе.
Хто той вершник, що він хоче?
Може тінь?
Але ж гривою тріпоче
білий кінь,
Але ж чую, навіть, подих
на плечі.
Чи шука чого, що ходить
уночі?
І не бачу я ні тіні,
ні коня,
Чому ж острах до тремтіння
обійняв?
Бо я чую, бо я знаю,
що він тут?
Не від'їде, не звертає...
Довга путь...
Оглядаюся несміло —
темний шлях...
У душі незрозумілий
сум... і жах...

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО
КИЇВ РОКУ 1918

Василь Кричевський. Обкладинка.

Становище було критичне. Але, випадково підійшов інший потяг, з вантажними вагонами й плятформами, що без перешкоди йшов далі на Братиславу. На цьому потязі проф. Литвиненко побачив свого свояка, який радо згодився взяти на свої плятформи його самого з жінкою, Василя Кричевського з жінкою, Аркадія Любченка і ще декого.

Кричевські взяли з собою на новий потяг ті валізи, що були в них під руками. Але, коли хотіли взяти скрині Кричевського, де були всі ті наукові матеріяли, що у нього ще збереглися — рукописи, малюнки, рештки фотоархіву, картотеки, бібліотеки й підготовчих студій (ці скрині були у вагоні з архівом У. Ц. К., разом з архівами Михайла Грушевського й Василя Сімовича) — то якась пані, що влаштувалася на скринях Кричевського зі своїми речами, заявила, що вона зле почуває себе і не збірається вставати. Вона твердила, що її взагалі не мають права турбувати, бо вона, мовляв, родичка одного з високих достойників У. Ц. К., і підняла скандал.

Щоб не привернути уваги станційних жандармів до всієї справи переселення до іншого потягу, її залишили на скринях Кричевського в надії, що архів У. Ц. К. буде збережений. Але пізніше вагон з цим архівом таки попав до рук партизанів на ст. Немче і всі архіви пропали. Василь Кричевський ще знайшов сили потішати свою дружину, що тяжко переживала непоправну втрату, запевняючи її, що зібрані матеріяли не пропадуть і ще таки напевне потраплять до українських рук.

По приїзді до Братислави, Кричевські одержали куток у кімнаті якоїсь школи, де розміщене було українське духівництво — біженці під проводом Єпископа Мстислава Скрипника. За місяць весь транспорт перевели до Бад Кісінґену в Німеччині, під Шванфуртом; умови там були дуже добрі, але відпочинок тривав недовго: влада вирішила перевести весь табір духівництва до Ґрацу, в Штирії. Кричевські поїхали з цим транспортом і кілька разів потрапляли під бомбардування цього потяга і залізничних станцій під Ґрацом; підчас одного такого бомбардування був тяжко поранений Єп. Сильвестер Гаєвський, забиті батько й сестра Єп. Мстислава та ще декілька членів транспорту. Вас. Кричевського встигли на час нападу відвести до залізничного тунелю.

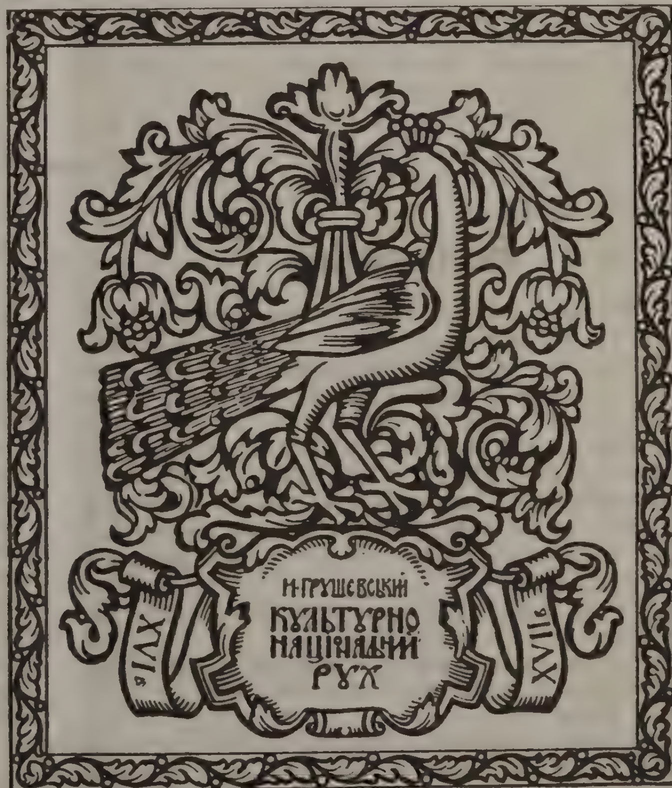
Нарешті, трапилася можливість відділитися від того транспорту і переїхати до родини доньки, що жила недалеко від Відня. Там прожили вони всі до кінця війни. У липні 1945 р. їх чекала репатріяція і прізвище Кричевських уже було в списках на вивіз, коли їм пощастило несподівано перебратись до Франції.

Василь Кричевський прожив у Парижі до весни 1948 р. з великими труднощами, продаючи вряди-годи свої картини, а часом — і рештки одежі. Чимало допоміг його старший син, Микола, що багато років жив у Франції. З Парижу Кричевські переїхали до Венецуели. Це був останній етап мандрівки на той час семидесятип'ятилітнього мистця.

Незвиклий клімат Венецуели тяжко було переносити і житлові умови були дуже несприятливі. Проте, Кричевський, хоч погано почувався, знову почав працювати. Він рідко малював пишну венецуельську природу — його думки були з рідним краєм. Кричевський намалював ряд великих образів за етюдами й замітками, що у нього ще лишилися, та цілу низку дрібніших. Не маючи спеціяльного пристрою, він малював, ставлячи образ на ліжко, або стілець. Знаючи напам'ять всі характерні особливості українських сільських осель, він

ЩЕДРІВКА

Ой, сів Христос та вечеряти, —
Щедрий вечір,
добрий вечір!
Прийшла до Нього та Божая Мати,
Щедрий вечір,
добрий вечір!
Віддай, сину, райськії ключі,
Щедрий вечір,
добрий вечір!
Відімкнути рай і пекло,
Щедрий вечір,
добрий вечір!
Випустити грішні душі,
Щедрий вечір,
добрий вечір!
Тільки не випустить одної душі,
Щедрий вечір,
добрий вечір!
Що вітця й матінку та налаяла,
Щедрий вечір,
добрий вечір!
Не налаяла, а подумала,
Щедрий вечір,
добрий вечір!
добрим людям на здоров'я.

Василь Кричевський. Обкладинка.

наново став підготовляти й підбирати матеріяли і мав надію, що йому пощастить видати етнографічно-архітектурного альбома з типовими інтер'єрами селянських хат з різних частин України. Подібної роботи про українську народню оселю ще досі не було.

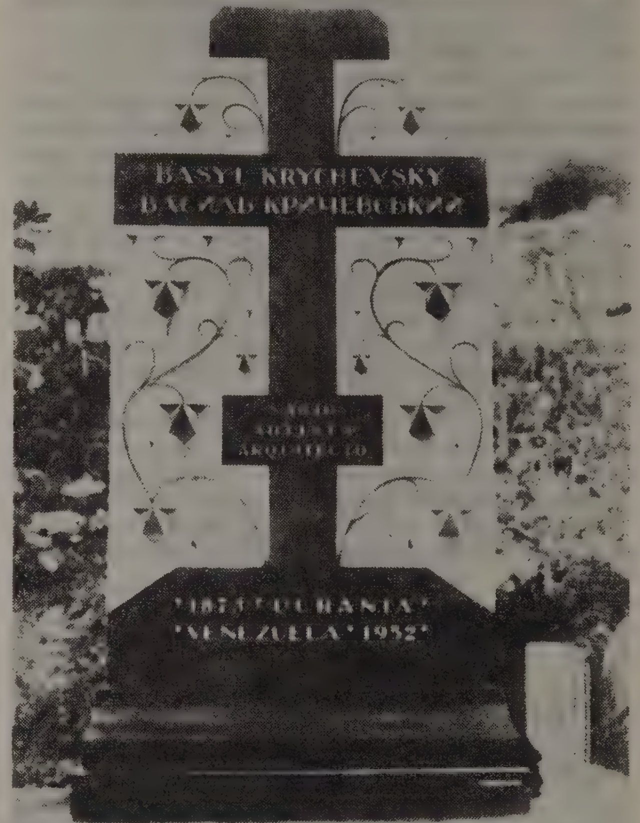
Крім того, Кричевський брав участь у мистецьких виставках у Каракасі, столиці Венецуели, та виставках українських малярів у С. Ш. А. Далі, він зробив декілька графічних робіт, поміж ними — обкладинки для Укр. Правосл. Календаря на 1952 і 1953 рр., виданого в Нью-Йорку, робив шкіци декорацій і костюмів для аматорських вистав української кольонії в Каракасі, шкіца іконостасу для української церкви в Каракасі (залишився невиконаним), ікону св. Покрови і Плащаницю та портрета Т. Шевченка, малюнок Софійської площі в Києві для української Громади Каракасу та інше.

Напочатку свого останнього — восьмидесятого — року життя, Василь Кричевський працював над ілюстраціями до миргородських повістей М. Гоголя. З зими 1951-52 р. він кілька разів тяжко хворів на застуду, але серце у нього було ще досить кріпке і, на думку лікарів, він міг би прожити ще кілька років, якби нічого не трапилось. Лежачи в ліжку, він ще працював над малюнками.

Проте, завдяки одній прикрій події, починаючи з весни 1952 р. він мав цілу низку припадків порушення діяльности серця — припадків, що тривали тижнями. Почалася нова застуда, що перейшла в мокрий плеврит і почались отіки ніг, що поступово піднялись аж до пояса. Василь Кричевський вже майже не вставав з ліжка.

У жовтні 1952 р. серед мистців Нью-Йорку виникла думка вшанувати майбутній 80-літній ювілей Василя Кричевського виставкою його праць. Звістка про це приємно зворушила хворого; він сказав принести йому до ліжка малюнки і показувати йому для вибору на виставку. Це було за тиждень до його смерти.

Василеві Кричевському не довелося дожити до свого ювілею два місяці. Плянована виставка, що відкрилася в призначений час, вже була присвячена пам'яті покійного мистця.

Пам'ятник на могилі Василя Кричевського в Каракасі, Венецуеля.

Людвиг ТОМА

Вольдемар

Вольдемар фон Плясов, лейтенант другого гвардійського піхотного полку і водночас прокурор місцевого берлінського суду, сидів в одному з фешенебельних ресторанів і похмуро дивився перед себе.

У тьмяно освітленій залі крім нього не було жодного гостя. Флейтист вправлявся на більярді, а сонний оберкельнер замислено сперся на буфет і позіхав, закриваючися рукою. Надворі йшов сніг і закутував землю білою габою, у якій топилися всі звуки.

Урочиста тиша просочувалася крізь вікна і заповнювала кімнату.

Чути було лише цокання годинника, рип більярдної крейди та монотонне стукання куль.

Був Святвечір.

Фон Плясов перечитав геть усі газети.

Прочитав опис німецьких липневих свят, на яких, як відомо, зодягнені в звірячі шкури предки поїдають вепра.

Прочитав вісім сфабрикованих дамами новель, що у кожній з них говорилося про стару панну, яко цього вечора все ж таки знайшла якогось чоловіка.

Переконався з тузена оповідань, що молоді заміжні жінки завжди сходять у цей вечір на п'ятий поверх до бідного кравця і особисто приносять подарунки п'ятьом його дітям. І завжди застукують їх там молоді добросерді чоловіки, що мають ту саму мету.

Бачив, як маленький юнга знов марить про батьківщину, сховавшися в кошик від харчів, а старий парубок зі сльозами на очах вдивляється у зблякЛу фотографію і, зітхаючи, запитує себе, чому він, властне, не одружився.

Все це викликало у фон Плясова спогади.

Блаженні дитячі роки проходили перед його духовними очима. Він бачив себе в образі білявого кучерявого хлоп'яти перед запаленою ялинкою і з жалем, наскільки це було можливо для нього — прокурора, порівнював він Колись і Тепер.

Чари різдвяної ночі почали впливати на нього.

Німецька натура не здатна проти них встояти. Чи має він засохнути, як дерево з обрубаним гіллям; чи має завжди бути так порожньо навколо нього, так самотньо?

Він бачив, як у цей момент оберкельнер знову роззявив рота, позіхаючи, і його пройняла огида до цього порожнього життя.

Коли б він міг, як інші, сидіти у своїй милій господі серед білявих малят, що бавляться навколо і з радісю показують дарунки.

Коли б він міг розповісти їм казочку про маленького Христа, що летить понад німецьким лісом. Засніжені віти схиляються перед сяєвом, і тихий спів лунає в гущавині. На очах фон Плясова забреніли сльози. Швидко поліз у кишеню за хусткою.

Відчув під рукою цупкий папір і витяг зімняту коверту.

Справді, він геть забув про це! Скваппливо розірвав і прочитав:

"До роздачі подарунків запрошує Вельмишановного Добродія

з глибокою повагою

Натан Пінкус, Комерційний Радник."

Дивний збіг обставин!

Фон Плясов перечитував рядки знов і знов.

Сповнений рішучости швидко встав, схопив пальто й капелюх, перебіг залю.

Оберкельнер побажав йому, позіхаючи, веселих свят, а флейтист зробив пронизливо-верескливий кікс.

Через півгодини тримав фон Плясов дочку комерційного радника Пінкуса в своїх обіймах, а вона соромливо лепетіла:

— Я вже думала, що ти не прийдеш, Вольдемаре...

Переклад **Ольги С.**

Проф. д-р М. МІЛЛЕР

Деякі моменти з історії Криму

З приводу повернення Криму Україні

Географічні умови не є основний двигун розвитку людського суспільства, проте вони надають ті реальні обставини, ті умови, у яких живе і розвивається людство. Тому географічні умови у великій мірі впливають на розвиток суспільства, гальмуючи або прискорюючи його та обумовлюючи ті чи інші своєрідності історичного процесу. Деякі з цих умов можуть бути особливо сприятливими лише на визначних ступнях розвитку людства і опанування ним сил природи. Загально відомо, наприклад, яку виключну ролю відіграло Середземне море в розвитку европейської культури, або

Чорне море в розвитку Східньо-европейських просторів. Неоглядні ліси та болота Росії не надавали таких умов і багаточисленні фінські племена жили там цілими тисячоліттями майже не змінюючи первісних форм свого життя. Велика степова смуга, що починається від Манджурії, переходить через усю Середню Азію і Надчорномор'я, закінчуючись аж в Угорщині, давала найкращі умови для розвитку кочового скотарства і своєрідної форми феодалізму. На цій базі, у великій степовій смузі багато разів і в багатьох місцях, виникали державні формування, населення яких намагалося перейти до сталого життя і хліборобства. Проте відсутність природних меж та природних кордонів не давали можливости зміцнитися цим державам і вони незабаром занепадали.

Кримський (Таврійський) півострів визначається надзвичайною своєрідністю свого положення, поверхні, підсоння і т. д. Завдяки цим особливим умовам Криму (Таврида), і в зв'язку з оточуючим його морем та степом, історія Криму склалася в таких же незвичайних формах. Історія ця насичена великою кількістю фактів і подій, що мали часом загальноевропейське значення.

Особливість положення Криму, за найкоротшим переліком, можна звести до наступного: Кримський півострів за своєю формою наближається до квадрату. У північному куті цей квадрат з'єднується вузькою шиєю з українським степом. Східній ріг півострова витягається у формі невеличкого самостійного Керченського півострова. Тут вузькою протокою півострів відкремлюється від Таманського півострова з устям р. Кубані. З трьох боків Кримський півострів оточений Чорним морем і з четвертого — Озівським. Більша частина Криму являє собою степ з прекрасним чорноземом. Понад південно-східнім берегом, на всьому його протязі, простягається гірський кряж, у якому окремі гори сягають височини понад 1.500 метрів (Чатир Даг). Підсоння у степовій частині Криму взагалі тепле. У надморській же смузі, захищеній від вітру гірським кряжем, — субтропічне. Ці умови південного узбережжя Криму, у зв'язку з прекрасними пляжами, **творять південну частину Криму, за природньою красою, підсонням та іншим — одним з найкрасивіших місць та кращих курортів Европи.**

Таким чином однією з характеристичних рис Криму є **загальні особливо сприятливі умови для життя людини на всіх ступнях розвитку людства,** завдяки чому люди з'явились у Криму вже від часу найглибшої давнини. Безпосередньо ці умови зводились до такого: Степ з найбагатшим чорноземом давав умови для розвитку хліборобства, та садівництва. Гори давали умови для розвитку скотарства та виноградництва. Море, що

оточує Крим зо всіх боків, славиться й досі своїми рибними багатствами. На західньому березі твориться самосадкова сіль, по яку колись їздили наші чумаки. Біля Керчі — відомі поклади залізної руди, що виходять на поверхню. Гори давали умови природньої оборони та захисту. Первісні люди жили тут у природніх печерях та щілинах, а в середні віки окремі гори переробляли на неприступні твердині, а в скелях видовбували цілі так звані "печерні міста", у яких печері цілими рядками було розташовано в кілька поверхів.

Оточення Криму морем та прекрасні природні бухти у береговій лінії, давали можливість зв'язку Криму з далекими країнами, ще в ті часи, коли водяні шляхи були майже єдиними і, у всякому разі, основними засобами сполучення. Через Озівське море Крим був сполучений з узбережжям того моря та з Доном, а по

Крим. Санаторія Міністерства охорони здоров'я УРСР.

Дону з усіма теренами, охопленими його басейном. Через Керченську протоку — з Кубанню, а нею — з Північним Кавказом. По Чорному морі Крим був пов'язаний з гирлом Дніпра і всім Наддніпров'ям. Теж саме й відносно Дністра та Дунаю, через які Крим був пов'язаний з Західньою Европою. Чорне море пов'язувало Крим і з усіма його берегами — Кавказькими, Малоазійськими та Балканськими. Нарешті велике значення для Криму мав зв'язок низкою морів — Чорне, Мармурове, Егейське, Середземне. Цей шлях пов'язував Крим з Іонією, Грецією, Архипелагом, Єгиптом, Туреччиною та Італією. Усі ці країни відограли якусь ролю в історії Криму. Зв'язок Криму через перешийок з зональним степом, завів до історії Криму участь інших народів, особливо тюркських. Степова Надчорноморська смуга уявляла собою широкий шлях з Азії до Европи, по якому протягом майже 2-х тисяч років пересувалися найбільш кочові народи, зі сходу на захід, а часом і навпаки. Доба особливо напруженого руху, коли народи в степах з'являлися і змінювалися майже безперервно, і та доба відбилася й на історії цілої Европи, набула назву "великого переселення народів". Для Европи ця доба визначається 4-8 ст. ст., в Надчорноморських же степах та в Криму рух тюркських народів і поява нових протягалися аж до 16 ст. **Майже всі ті народи заходили до Криму і тут валишалася якась їх частка.**

Степова надчорноморська смуга уявляє собою ніби коритар, а Крим — окрему кімнату, до якої можна було заскочити і двері зачинити. Завдяки цим загальним природнім умовам, деякі міста та держави існували в Криму протягом тисячоліть, у той час як по сусідньому степу народи сунулися хвиля за хвилею і витискували один одного. Завдяки цим умовам окремої кімнати різноманітні етнічні групи, що потрапляли до Криму, чи морем, чи степом, зберігалися тут з усією своєрідністю та культурою багато сторіч і, навіть, тисячоліть, хоч від цих народів в інших місцях уже нічого не залишилося. Таким чином Крим уявляв собою ніби **живий музей етнічних та історичних реліктів.**

Крим далеко висувається в Чорне море, має прекрасні гавані і добрий природний захист, і таких умов немає ніде більше навкруги всього Чорного моря. Завдяки тому, від розвитку військової фльоти грецьких та римських часів, **Крим перетворюється у морську твердиню, що панує над усім Чорним морем.** З перемогою вітрильної фльоти над веслованою, у пізньому середнєвіччі, а згодом парової над вітрильною в добу капіталізму, значення Криму яко чорноморської цитаделі посилюється ще більше. Навіть у наші часи, з розвитком повітроплавства, Крим зберігає своє виключне стратегічне значення. Крім того близкість Криму до Північного Кавказу та Кавказького узбережжя, від яких він відокремлений лише вузенькою протокою, перетвоюре Крим **на ключ до Кавказу** і творить з нього **плящарм для опанування Кавказу.** У той же час зв'язок Криму з суходолом вузеньким перешийком, дає можливість легко **перетворити увесь Крим на твердиню,** мало приступну для заведення сюди військових сил суходолом.

Положення Криму та його природа призвели до того, що шлях історичного розвитку та доля Криму склалися своєрідними і насиченими великою кількістю подій, що часто мали значення далеко виходяче за межі Криму. **Багато країн і народів вели жорстоку боротьбу за Крим** і можна сказати, що вся його поверхня зрошувалася не дощем, а людською кров'ю.

(Закінчення в наст. числі)

Проф. Х. РЯБОКІНЬ
Міннесотський Університет, США.

НАУКА В УКРАЇНІ СЬОГОДНІ

У газеті "Радянська Україна" ч. 158 (9981) за 6-те липня 1954 р. вміщено статтю начальника Головного управління вищих і середніх спеціяльних учбових закладів Міністерства культури УРСР О. Любченка. У цій статті О. Любченко, як і належить такому високовідповідальному урядовцеві, майже з міністерською рангою, дає авторитетну оцінку ситуації, що витворилась у вищих наукових закладах України, вказує на помилки й недоліки їхньої роботи і дає поради, як ті помилки виправити і як їх оминути на майбутнє. Оцінка ситуації, причини, що призвели до недоліків і способи їх виплавлення, як їх подає О. Любченко, здаються нам не зовсім переконливими і вірними. Обставини не дозволять О. Любченкові сказати тієї правди, що можемо сказати ми. Тому в цій статті я поставив своїм завданням де в чому доповнити і роз'яснити оцінки і висновки О. Любченка.

Для того, щоб зрозуміти дії радянської влади, треба взяти до уваги те, що є основним для цієї влади, її єством, і чого не хоче сказати О. Любченко. А не сказавши, не може дати логічного пояснення дивовижним явищам, що відбуваються в різних ділянках діяльности тієї влади, в тому числі і в ділянці освіти та науки.

Найтиповішою рисою радянської влади є її пристрасть до безконечних експериментів і до безпредметного плянування. Сам по собі експеримент не є чимсь злим за умови, що він є завершенням чи продуктом цілої низки логічних міркувань, а не початком їх. У нормальної людини і в нормальній людській громаді спочатку йдуть міркування, а потім якась дія, а не навпаки. Що ж до радянської влади, то як це не парадоксально, але робиться там усе навпаки: спочатку експеримент, а тоді міркування над ним і його наслідками. Там в основі політичної, економічної чи культурно-освітньої діяльности лежить засада, зформульована Марксом ще в Комуністичному маніфесті: "Робоча кляса не може просто заволодіти готовою державною машиною і пустити її в дію для своїх власних потреб", і в іншім місті додає: "вона мусить цю машину знищити дощенту" (К. Маркс і Ф. Енгельс — Избранние произведения, 1948, т. I, ст. 474). Це ж гасло спопуляризоване і більш пристосоване до національного російського духу у відомому Інтернаціоналі "Мы мир насилья весь разрушим до основанья, а затем..." Наскільки легко їм удається виконати першу частину цього гасла, настільки трудною і майже нездійснимою видається друга частина після "а затем". Щоб не бути голословним, досить навести лише один приклад, найтиповіший для радянського урядування — запровадження колгоспів. До 1928 року не було жодної теоретичної книжки чи брошури, ба навіть повісті або романа, де було б принаймні у художній формі змальовано колективні господарства, їх організацію, розподіл праці в них, керівництво ними і т. п. Тому цілком сміливо можна твердити, що комуністична верхівка не мала ніякого теоретичного уявлення про ту колосальну роботу і проблему, яка лежала перед ними в галузі с.-г. І що ж вони зробили? Зразу почали з кінця, з експерименту. Зігнали всіх селян у колгоспи, зіпсували ввесь с.-г. реманент, знищили майже всю робочу худобу, спустошили село, а тоді почали "міркувати" над "статутом селянської артілі" і "селянського колективного господарства". Треба сказати, що й до цього часу немає сталих вироблених статутів, і до цього часу немає стрункої і ясної ідеї існування цих наріжних каменів радянського режиму.

Так само було з родиною. У комуністичному маніфесті сказано: "На чому побудована сучасна буржуазна родина? На капіталові, на приватній наживі... Буржуазна родина природньо відпаде і щезне разом з капіталом". Отже, влада, не чекаючи поки зникне капітал, знищила родину, в наслідок чого і сама стала загниватися з усіх кінців, а побачивши свою помилку, почала бити на сполох і всіма силами скріплювати зруйновану родину.

Точнісінько те саме відбувається в СРСР у всіх ділянках їхньої діяльности, а зокрема і в науці. Майже зразу по приході радянської влади в Україну була дощенту знищена вся стара система освіти. Знищені середні школи, знищені вищі школи. А тому що і тут перед знищенням не було ніяких теоретичних, продуманих до кінця плянів, то влада почала помацки експериментувати, шукаючи виходу з того хаосу, який сама собі створила. Як видно з вищезгаданої статті О. Любченка, ще й досі не знайдено цілковитої розв'язки питання.

У рамках моєї статті немає змоги розглянути всі ті зиґзаги, що їх робила влада в галузі шкільництва взагалі. Ми зупинимося лише на тому, що робилося і, як видно, і досі робиться у вищих школах, а головне університетах. Як відомо, на початку 20-их років всі університети й політехнічні інститути в Україні були зліквідовані, а на їх місце створено низку інститутів. Замість університетів з'явилися Інститути професійної освіти (Профос). А тому що у творців не було уявлення про завдання і призначення інституту, то на другий же день після його створення почалися безконечні засідання й наради професорів та студентів про "профіль" профоса: кого він має готувати, кого випускати. Писалися нашвидку програми, вводилися нові дисципліни, змінювалися старі назви дисциплін на нові і т. д. А час не чекав, навчання мусіло відбуватися. І тому, що наукові кадри цих інститутів майже скрізь лишилися від старих університетів, то, на щастя, практично викладання йшло за старими програмами без ніяких змін супроти попередніх 130 років життя університету (мова йде звичайно про точні науки). Наприклад в харківському профос'і математку, фізику, хемію та природознавчі науки викладали за тими ж програмами, що і в Харківському імператорському університеті і здебільшого ті ж самі професори. Те саме відбувалося в Київському та Одеському профос'ах. Кожної осени починалися розмови про "профіль" і кінчалися нічим, бо влада не знала, що видумати, а життя не хотіло чекати цієї видумки. І от нарешті десь 1928 року надумали ліквідувати Профос'и і на їх місце створити так звані Фіз-Хем-Мати (Фізико - Хеміко - Математичні Інститути). І знов старе питання: кого Фіз-Хем-Мат має готувати? Учителів, інженерів чи наукових робітників? Які мусять бути програми? Який має бути "профіль"? Знов засідання, знов шукання виходу з глухого кута, у який і сами зайшли і людей завели. Питання з "профілем" не посувалося, а навчання тим часом ішло за старими програмами, за старими підручниками у викладі професорів старого університету.

Ситуацію з вищою школою в Україні в той час, на мою думку, найкраще схарактеризував академік А. (він ще живий, тому його прізвища не називаю). Восени 1928 року на загальних зборах викладачів харківського університету з приводу десятиліття існування радянської влади він між іншим сказав: "Десятирічна історія науки в Україні була історією боротьби професорів з Наркомосом. Протягом десяти років Наркомос намагався розвалити вищу школу, а професори протягом десяти років намагалися її відстояти". Ця промова наробила багато клопоту для партійного керівника університету, і її постаралися затушкувати тим більше, що вона була виголошена у вузькому колі людей. Але я вважаю, що слова, сказані великим ученим і відважним громадянином, абсолютно вірні в застосуванні для всієї тодішньої науки в Україні, а не лише університетів. Фіз-Хем-Мат'и проіснували до 1934 року, не маючи офіційного виробленого профіля, що і зберегло їх від остаточної руїни. 1934 року їх знов переіменовано в університети, і навчання вже офіційно пішло за старими програмами, а питання "профілю" більше не піднімалося. Отже, коли для університетів профіль нарешті було знайдено, чи вірніше — повернено, то для інших вищих шкіл, як витікає зі слів начальника вищих шкіл в Україні О. Любченка, його шукають ще й по сей час. О. Любченко пише: "Для поліпшення навчальної роботи у вузах Міністерство вищої освіти СРСР нині розробляє нові навчальні пляни, які відповідатимуть завданням виховання спеціялістів вищої кваліфікації широкого профілю. Кожен вуз повинен у свою чергу зайнятися удосконаленням навчального пляну відповідно до зрослих вимог нашої промисловості, сільського господарства. Треба також переглянути програми, ліквідувати в них паралелізм, звільнити їх від зайвого, застарілого матеріялу". І далі в іншому місці: "Керівники цих вузів повинні подбати про посилення роз'яснювальної роботи серед випускників середніх шкіл, про широке ознайомлення їх з роботою і профілем вузів, умовами навчання..." (Всі підкреслення в цитатах мої — Х. Р.). Отже, як бачимо, профіля для багатьох шкіл в Україні і досі не знайдено. А його ж шукають більше 30 років! Тому перше, що ми порадили б О. Любченкові, це перестати робити оті чудернацькі експерименти з профілем, які дорого обходяться нашому народові. Закличте до цієї справи вчених компетентних людей, довіртеся їм, і вони вам швидко знайдуть потрібний профіль. Аби їм ніхто не заважав.

Справжньою Божою карою для вищих шкіл в Україні є вимога шкільного начальства "застосувати діялектичні методи у викладанні". Справа в тому, що десь у незакінчених роботах Енгельса ("Діялектика природи") було подано неясні міркування про діялектику в природі. І ось начальство за всяку ціну намагається ввести у викладання кожної дисципліни елементи цієї діялектики, суть якої для нього безперечно лишається незрозумілою. Доходило до карикатурних випадків. Наприклад, начальство вимагало від одного професора Харківського Медичного Інституту застосовувати діялектику у викладанні акушерства, і бідний професор не знав, де йому подітися. Так само було з одним з моїх знайомих — проф. Б. П. Герасимовичем, до якого ректор Харк. університету Я. Блудов звернувся з пропозицією написати статтю до університетського щоденника "За нові кадри" про застосування діялектичної методи у викладанні математики. З тиждень проф. Герасимов ходив темний, як ніч, не знав, де йому подітися і як врятуватися від цієї теми. Чим ця справа закінчилася і як ухилився від цієї теми Б. П., мені невідомо, але я знаю, що Блудов звернувся зтією ж пропозицією до акад. С. Н. Бернштейна, і останній справді написав статтю про застосування діялектичних методів у викладанні математики. Стаття ця, одначе, до широкого читача не дійшла. Замість неї в екстренному випускові університетської газети з'явилася стаття за підписом самого Блудова та ще проф. Семковського, що викладав історичний матеріялізм в університеті, під знаменним заголовком — "Академік Бернштейн у поході проти марксизму". З цитат, які ядовито наводить Блудов, можна зрозуміти, про що писав акад. Б. Наприклад: "По-мойому давно треба покінчити з тією невірною і шкідливою для науки думкою, що наука є клясова, що кожна кляса має свою власну науку". Далі акад. Б. наводить цілу низку прикладів, щоб показати абсурдність твердження про клясовість науки, між іншим пише: "Революціонер Ґалуа, знаменитий математик, створив свою теорію груп, а лорд Кельвін, знаменитий фізик, відкрив цілий ряд законів фізики". Далі акад. Б. наводить цілу низку осіб з різних соціяльних станів, що спричинилися до розвитку науки. І тут Блудов вигукує: "От бачите, у яке буржуазне багно можна скотитися, коли відійти від справжньої марксівської методи!" На закінчення своєї статті, відповідаючи тим, які твердять, що позбавлена діялектичного методу західня наука не має виходу і перебуває у смертельній кризі, акад. Б. писав: "Нехай Шредінґери, Діраки й Вейлі "спотикаються" без діялектичної методи. Я побажав би їм лише одного, щоб Блудови не заважали їм прорубувати вікно у невідомі для людства таємниці". Академік Б. був надто великою фігурою зі світовим ім'ям, щоб його зразу ж повести "по дорогам таєжним" і примусити "полюбить точку". Зате було зорганізовано цілі ватаги комсомольців, які бігали по всьому Харкову, збираючи підписи проти акад. Б. і вимагаючи від найближчих учнів академіка, — професорів університету, — писати до міської газети статті з анатемою проти нього. Закінчилося тим, що акад. Бернштейн залишив Харків і подався шукати собі притулку десь на півночі.[1])

Це є лише один з епізодів, що характеризує трагічну, а разом і смішну ситуацію, у яку попала наука

[1]) Але Сергій Натанович Бернштейн і на сьогодні є математик із світовим ім'ям. Він завідує відділом математики Академії наук СРСР. А Семковський і Блудов обидва знищені владою: Семковського розстріляно в Полтавському політізоляторі, а Блудов загинув в Ухта-Печорському спецтаборі. Саме до них влада застосувала практично свою діялектичну методу: "Мавр зробив своє діло, мавра можна викинути геть."

в Україні. О. Любченко не говорить своєї думки про те, як ось такі методи керівництва наукою впливали на її розвиток. Але ми знаємо, що ці методи знищили в Україні науки філософські і соціологічні, знищили історію як науку. Партія визнала це, скасувавши вступні іспити з історії при вступі до вищої школи. Також завдяки діялектичним методам знищено історію літератури і зведено на нівець теорію поезії і прози і т. п. Наука, на яку наділи клясову петлю і діялектичний намордник, не може вільно розвиватися. Це перше, що мусить узяти під увагу О. Любченко, коли хоче оздоровити науку в Україні.

Другою після профіля дуже важливою справою в галузі вищої освіти є наукові кадри. Тому що наукові кадри з галузі т. зв. гуманітарних наук (історія, філософія, соціяльні науки, мова, література) були або винищені, або зведені нанівець, так само, як і самі ці науки, то все, що я буду тут говорити, стосується переважно або майже виключно до кадрів з точних і природничих наук. Ці кадри радянська влада одержала в спадщину від старих університетів і вищих технічних шкіл і, треба сказати, ставилася до них з досить великим респектом. Професора поважали і студенти і адміністрація, а в правному та економічному відношенні ці кадри прирівнювались до заводських робітників. Та їх було надто мало, порівнюючи з тими потребами, які стали перед владою. Число вищих шкіл швидко зростало, а викладачів бракувало. Тому почали запрошувати до викладання осіб, що хоч і закінчили вищі школи, але не мали належної кваліфікації. Десь до 1926-27 р. число таких некваліфікованих лекторів зросло до того, що в ньому зовсім загубилися справжні наукові кадри. Тоді влада додумалася і почала підготовку нових наукових кадрів. З цією метою організували т. зв. аспірантуру при окремих катедрах вищих учбових закладів, або навіть одкривалися окремі наукові інститути аспірантури. Так, наприклад, для підготовки кадрів з математики організували Науково-дослідчий інститут математичних наук у Харкові та Інститут математичних наук при УАН у Києві. До цих інститутів приймали осіб з відповідною університетською освітою і які подавали добрі надії стати науковим робітником. Термін навчання в аспірантурі був від 2 до 4 років, залежно від галузі науки. Так, напкриклад, для математиків цей термін є три роки. Після закінчення аспірантури абітурієнт мусів захистити дисертацію на якусь самостійну тему, і після успішного захисту йому присуджувалося вчений ступінь "кандидата наук". Математикам давався ступінь "кандидата фізико-математичних наук", що дорівнюється американському "докторові філософії" (Ph. D.), і вище за докторат німецького університету. Щождо докторського ступеня, як цей ступінь розуміли в царській Росії і як його зараз розуміють більшовики, то це дуже високий науковий ступінь, якого немає зараз ні в Західній Европі ні в Америці. Згідно з радянськими законами й інструкціями ступінь "доктора наук" присуджується особі, яка має видатні друковані праці в даній галузі та керує науковою роботою. Тому ступінь доктора в СРСР має лише порівнююче невелика кількість наукових робітників. 1932-33 року вийшов спеціяльний закон про радянську вищу школу, у якому зокрема говорилося, що викладати окремі курси у вищій школі мають право лише кандидати і доктори наук. Хто не мав цих ступенів, мусив або захистити відповідну дисертацію, або йти до аспірантури, або взагалі залишити викладання у вищій школі. Для виконання цього закону був даний певний час, а тому, що 50% викладачів вищої школи не мали відповідної кваліфікації і звільнити їх не можна було, не зруйнувавши самої школи, то строки для набуття кваліфікації перманентно продовжувалися, і, як видно зі статті О. Любченка, ситуація на сьогодні виглядає так:

"Не можна обминути таке важливе питання, як забезпеченість наших інститутів і університетів кадрами професорів і викладачів. На жаль, у цій справі не все гаразд. З 15,347 чоловік професорсько-викладацького складу вузів УРСР тільки 783 мають вчений ступінь докторів наук і 5,010 — кандидатів. Близько 60% педагогічного персоналу вищої школи республіки не має наукових ступенів і звань. Недостатньо використовується у нас можливість підвищення кваліфікації викладачів через річну аспірантуру і докторантуру. Понад 30% місць в річну аспірантуру і понад 50% в докторантуру і досі не заміщено. Керівники вузів повинні переглянути свої кадри і рекомендувати найбільш перспективних працівників до річної аспірантури і докторантури.

Незадовільно поставлена у вузах підготовка наукових кадрів через аспірантуру. Досить сказати, що в цьому році більше половини аспірантів не подадуть в належний строк своїх дисертацій на захист. Причина цього — недостатня вимогливість як до аспірантів, так і до їх наукових керівників з боку катедр, директорів вузів.

Недоліки в підготовці наукових кадрів через аспірантуру в значній мірі пояснюються й тим, що до аспірантури приймаються випускники вузів зразу після закінчення інституту чи університету, тобто без усякого досвіду практичної роботи. У зв'язку з цим дуже мало виконаних аспірантами робіт бувають придатні до впровадження в практику. Інакше стояла б справа, коли б вузи приймали до аспірантури спеціялістів з досвідом роботи на виробництві, людей, що мають свої винаходи та раціоналізаторські пропозиції, друковану продукцію у вигляді статей, наукових розробок і т. д. Адже відомо, що аспіранти, які прийшли з виробництва, як правило, здають на захист свої дисертації достроково.

Слід звернути увагу й на те, що й досі не вижито лібералізму при оцінці дисертацій вченими радами вузів. Тільки за 1951, 1952, і 1953 рік Вища атестаційна комісія відхилила рішення вузів УРСР про затвердження у вченому ступені докторів наук 10 чоловік. Найбільша кількість відхилень припадає на Харківський і Київський медичні інститути. За цей же час ВАК скасувала рішення вчених рад вузів УРСР про присудження ступеня кандидата наук 54 чоловікам — з Київського медичного інституту, Київського університету, Київської консерваторії, Харківського медичного та Харківського ветеринарного інститутів та ряду інших вузів. Позбутися хиб у підготовці наукових кадрів через аспірантуру — першочергове звдання вузів."

Ми погоджуємося з О. Любченком, що ситуація з науковими кадрами в Україні незадовільна, але бачимо тут іншу причину. О. Любченко не говорить про те, що бути професором у радянській школі та ще й в Україні, де одне лише викладання українською мовою вважається за злочин, надзвичайно відповідальна і небезпечна річ. Викладаючи такі дисципліни як філософія, соціологія, економіка, історія, література тощо, можна бути певним на сто відсотків, що колись "ухилишся"

або праворуч або ліворуч від "генеральної лінії". А той, хто "ухиляється", без суда і слідства іде "побліже к северному сіянію". Із-за страху перед цим "сіянієм" мало людей талановитих і здібних до науки йде в аспірантуру і докторантуру. Ці люди вживають всіх засобів, щоб знайти собі безпечніше місце. Ідуть же на такі посади лише ті, яким "терять нечего", або за партійною рознарядкою. Ось чому такі аспіранти не подають вчасно дисертацій, а "30% місць в річну аспірантуру і понад 50% в докторантуру і досі не заміщено".

Також треба зробити професора вільною людиною і не тероризувати його різними ідеологічними ухилами. Щоб прочитавши лекцію, він міг спокійно спати вночі, а не думати всю ніч, чи не зробив він у сьогоднішній лекції якогось ухилу. Треба забезпечити професора матеріяльно. Бо коли середній американський професор — Associate Professor має коло 7000 долярів річно — що дорівнює не менше, як 84,000 карбованців[1]), — то професор в Україні має максимум 12.000 карбованців на рік, або 1000 карбованців на місяць. Треба зменшити навантаження професора лекціями. Середній американський професор має 360 годин річно і жодних інших навантажень. Середній професор в Україні (кандидат наук) — 720 офіційних годин на рік плюс безконечне навантаження у вигляді засідань, зборів, політзанять тощо, які забирають у нього увесь позалекційний час. Йому немає коли навіть до лекцій готуватися, не то що працювати над собою. Цим і лише цим можна пояснити, чому з 15,347 викладачів вузів УРСР 60% не мають наукових ступенів і звань. Також лише цим можна пояснити чому 30% місць в річну аспірантуру і понад 50% в докторантуру і досі не заміщено.

Третім складовим елементом всякої школи є студенти, тобто об'єкт навчання. На початку революції двері всіх без винятку шкіл в Україні були широко відчинені, і абсолютно кожний громадянин, незалежно від стати, соц. походження, віку і навіть попередньої підготовки, міг іти до любої школи. Винятком були лише школи чисто партійні. Пізніше, десь з 1920 року, студентів почали просівати крізь академічне сито, а ще пізніше — 1925 — і на сито соціяльне. Просівати студентів крізь академічне сито було дуже трудно. Трудноші виникали з двох причин: 1) не було середньої школи, яка давала б достатню для вищої школи підготовку (семирічка була занизька). Тому на вступних іспитах доводилося знижувати вимоги для вступників. 2) Після 1930-х років мало було охочих вчитися. І тому кожної осени в деяких ВУЗ'ах складалася така ситуація, яка загрожувала існуванню самої школи: заяв про бажання вступити до школи було дуже мало. Для ілюстрації я можу привести один випадок з власної практики. Восени 1937 року мене призначили членом іспитової комісії з математики для вступників до Харківського університету. Моїм завданням було скласти задачі для іспитів, перевести іспити і подати перевірені письмові роботи з моїми оцінками до приймальної комісії, що складалася з ректора, секретаря парт-організації і голови профкому. Коли я з'явився переводити іспит, то мене зустрів заклопотаний декан факультету і сказав, що цього року подано заяв не більше як 50% того, на що сподівалися, і що іспити відкладаються, бо ректор і секретар парткому пішли до Обкому шукати виходу із ситуації. Як пізніше виявилося, в Обкомі цю справу розв'язали знову таки цілком по-більшовицькому, а власне: розіслали "разверстку" по всіх великих заводах Харкова, за якою кожен завод мусів дати певне число молодих людей, придатних до науки. Через декілька днів мене знов покликали переводити іспити. В університеті я застав таку картину: всіх вступників зібрали у великій фізичній аудиторії, побудованій амфітеатром, так що деякі з них сиділи геть під стелею. Збори переводили секретар парткому Заболотний і голова профкому Альперович. На повістці денній — роз'яснення вступникам профілю університету. В той момент, як я увійшов у залю, підвівся один із вступників і запитав Альперовича: "Скажіть мені, а чим я буду, як закінчу університет?"

— Будеш вчителем, а можливо директором школи, — відповів Альперович.

— А скільки я матиму платні на місяць?

— Коло 450 карбованців на початок, а далі дістанеш прибавку.

— Тоді викресліть мене зі списку вступників, — сказав хлопець. — Я зараз слюсар на заводі і маю 750 карб. місячно, а через п'ять років матиму лише 450. Дякую вам. — Він підвівся і пішов до виходу. Але до виходу треба було йти повз президію, що сиділа за довгим демонстраційним столом біля дверей. І коли хлопець порівнявся з президією, до нього перегнувся через стіл секретар Заболотний і з неописаною злобою на обличчі й у голосі прошепотів: "Ти член партії?" — Так. "Тоді положи квиток на стіл і виходь! З партійним квитком ти звідси не вийдеш!" Хлопець зупинився, як приголомшений, а тоді повернувся назад і з похиленою головою повагом поліз нагору на своє місце під тривожні погляди усієї залі. Потім пізніше, він часто підходив до мене і скаржився: "Ну що ж я маю робити т. Рябокінь? Маю жінку, двоє дітей і 200 карбованців стипендії, як на них прожити? І для чого мені все це?" Я намагався заспокоїти його.

Я навів цей досить довгий приклад, щоб розвіяти невірну думку, яку розповсюджують на еміґрації деякі наївні чи може навіть злосні особи, про радянську вищу школу, де начебто вчилися майже виключно "партійні з високим стажем". Це абсолютно не відповідає правді. Я з власного досвіду знаю, що партійців у кожному клясі було не більше 1-2 на 25-30 студентів, тобто не більше 3%. Комсомольців було значно більше, але комсомолець ще далеко не партієць.

Згаданий приклад пояснює ще й друге явище: наука в СРСР приваблює не всіх молодих людей. Не приваблює тому, що часто доля людини з освітою виглядає безперспективніше, ніж доля звичайного робітника. Ставши інтеліґентом, робітник позбувався усіх привілеїв, яких раніше він мав чимало, порівнюючи з іншими прошарками суспільства. По-друге, як правило, добрий слюсар одержував більше, ніж звичайний вчитель, агроном чи лікар. По-третє, може це найголовніше, учитель чи агроном на селі крім своєї роботи мусів

---

[1]) Купівельну спроможність радянського карбованця я оцінюю наближено в 12-13 разів меншою проти купівельної спроможности американського доляра на підставі цін на продукти в СРСР, опублікованих офіційно радянською владою після повоєнної грошової реформи і після зниження цін на продукти 1951-52 року. (Див. "Соц. вестник" ч. 4 (652), квітень 1952, стор. 58 — С. Шварц "О ценах, заработной плате и о прочем").

РІЗДВЯНІ ДАРУНКИ...
ЗВИЧАЙ НА СВЯТА РІЗДВА ХРИСТОВОГО.
Звичай Різдвяних дарунків походить з часів давнього Риму, коли римляни обмінювались дарунками першого дня нового року. Цей звичай перенісся пізніше на час Різдва Христового і в наших часах є одною з найбільших приємностей свят Різдва Христового.
O'Keefe's
G-N54-6
O'KEEFE'S BREWING COMPANY LIMITED

виконувати обов'язкове громадське навантаження: допомагати збирать продподаток, розповсюджувати позику, приймать участь в посівній і збиральній кампаніях і т. п. Від усіх цих кампаній людина часто божеволіла і не знала куди подітися. І ще одне. Кожен вступаючий до університету чи інституту знав, що по закінченню він не має права вибірати місце роботи — його пошлють туди, куди знайдуть за потрібне. Багатьох засилали в закутки, яких і на мапі не можна було відшукати. Все це створювало таку ситуацію, що до деяких вузів (політехніка, авіяція, інженерія) люди ідуть з більшою охотою, бо їхнє майбутнє і профіль самих вузів більше означений. Університети, агрономічні, ветеринарні та мистецькі вузи завжди мали недобір студентів, що в основному пояснюється вищезгаданими причинами.

Починаючи з 1932-33 року, коли в Україні були заведені нові середні школи, десятирічки, і зліквідовані різні "школи по підготовці до ВУЗ'ів, становище швидко міняється. Вже 1935 р. до Харківського університету вступила молодь, цілком підготовлена сприймати університетську науку. Далі підготовка вступників ще покращала. Влада, стомлена експериментуванням зі школою, повернула назад до старих університетів і середньої школи.

"І на сьогодні, — пише О. Любченко, — загалом у 147 вищих учбових закладів України буде набрано 49.350 чоловік, крім того понад 23 тисячі вступників приймуть заочні відділи вузів, більше 3 тисяч — вечірні відділи. У два рази проти торішнього збільшиться прийом випускників середньої школи в групи прискореної підготовки технікумів та інших спеціяльних середніх учбових закладів". Все це ще приємніше було б чути, коли б справді ті тисячі нашої молоді мали змогу нормально вчитися і набувати нормальне знання. Але знаючи систему радянської освіти в минулому, острах бере за їх долю. Мусять же нарешті зрозуміти керівники освіти, що систему освіти в любій державі не можна просто зруйнувати, якщо вона нам не подобається, чи не відповідає зміненому економічному, господарському чи політичному станові. Змінюючи систему освіти, завжди треба пам'ятати, що вона має за собою поверх столітній досвід і що в основі її лежить якесь здорове начало, що його не можна порушувати, не викликавши загальної катастрофи. Це зайвий раз доводять експерименти радянської влади.

—— о ——

Нарешті декілька слів про адміністрацію вищої школи в СРСР. Як правило після революції ректорами університетів і директорами інститутів стали люди цілком не підготовлені для цієї ролі. Дуже часто вони не мали вищої освіти, а інколи навіть і систематичної середньої освіти, а призначалися на ці посади лише за партійні заслуги. Так, наприклад, один з перших ректорів Харківського університету Гаврилів, сам з Галичини, був офіцером австрійської армії і членом компартії. Він здається мав вищу освіту, але довго ректором не був: зневірився в радянській владі і застрілився. Другий ректор — Я. Блудов, шахтар з Донбасу без усякої освіти. Вже будучи ректором учився в інституті червоної професури. З ним трапилася просто комічна історія: його полав Обком проводити партійну чистку в Лозівському районі, а коли він повернувся з чистки до Харкова, то довідався, що його самого в и ч и с т и л и. Незабаром його заарештували і заслали на північ в Ухта-Печорський спец. табір. Куїс, латиш, що заступав Блудова, не мав ніякої систематичної освіти. З Харкова був переведений ректором до Дніпропетровського університету, а пізніше засланий. Нефоросний, що заступив Куїса, теж не мав ніякої освіти. Мені довелося бути особисто присутнім на загальних зборах професорів і студентів, де перший раз прилюдно виступав Нефоросний. На сцену вийшла широкоплеча кренаста людина в кепці і хромових чоботях з руками в кишенях пальта. Його зустріли гучними оплесками. Коли він почав щось говорити, його хтось перебив і запитав, яке в нього соціяльне походження. Виявилося, що він слюсар з Дніпропетровська, був членом Обкому партії на Чернігівщині, потім директором якоїсь партійної школи, потім десь чистив партію і т. п. До речі, його теж арештували і заслали. Довгий час після арешту Нефоросного постійного ректора не було, а виконував його обов'язки Гуревич, який і сам викладав в університеті, здається педагогічні дисципліни. Він був людиною тактовною. Постійним ректором згодом призначили Сазонтова, за професією — банківського робітника. Він був ректором аж до початку війни. Зараз ректором Харківського університету є проф. Буланкін, один з викладачів політичних дисциплін в університеті. Я навів список цих правителів науки в Україні, щоб показати як "безшабашно" і злочинно ставилася радянська влада до науки протягом 25 років свого існування. Тому з великим задоволенням і щирою приємністю доводиться погодитися з О. Любченком, що наш нарід має значні досягнення в галузі науки. Видно, що в і н н е в і д с т а є в і д З а х і д н ь о ї Е в р о п и т а А м е р и к и. Знаючи умови, у яких ці досягнення здобуваються, доводиться ще нижче схилити голову перед страшними жертвами і надлюдськими зусиллями, які несе наш нарід на науковому полі, де йому доводиться боротися не лише за досягнення науки, але і з владою, яка систематично гальмує і руйнує те, що з таким трудом здобуває народ, його вчені і витривала молодь.

Г. ЧОРНОБИЦЬКА

ЧАЙКА

Закружляла клаптиком паперу
Біла чайка над моєю грядкою,
Кожним ранком гостю легкоперу
Привітаю усміхом і... згадкою.

Пам'ятаю зустрічі минулі,
Рідний берег і далекі гавані..
Дні пройшли... пробігли... промайнули:::
Світлотінь їх завжди дорога мені...

Прилітай же, прилітай, пташино!
І кружляй згори у леті спадистім —
Я тобі шматочок хліба кину,
Ти мені — у серце краплю радости.

Аделаїда.

Проф., д-р І. РОЗГІН

Валентина Радзимовська

В. В. Радзимовська — доктор медицини, професор Київського університету, керівник Катедри фізіології та Біохемії, співробітник УАН і численних науково-дослідних інститутів у Києві, — народилася 1 жовтня ст. ст. 1886 року в м. Лубнях на Полтавщині, у родині місцевого поміщика з старого козацького роду Василя Яновського. Мати її, Любов Яновська, відома письменниця і драматург, ще з дитячих років прищепила своїм дітям любов до всього українського, а спеціяльно дочці Валентині любов до української природи, до її незбагнених багатств і до необмежених можливостей для вивчення.

Виховувалася Валентина Василівна спочатку дома, а пізніш у місцевій гімназії, яку закінчила в 1902 році. Тут вона набула всіх своїх прикмет — працездатности, терпеливости і відважности.

Вищу освіту з ділянки медицини, вона здобувала спочатку в Києві, в Університеті св. Володимира, пізніше в Петербурзі, а закінчувала знову таки в Києві. У 1913 році склала державні іспити з відзначенням і була залишена в Університеті, для підготовки до професорської діяльности. Почала працювати у проф. А. Садовня, у лябораторії фізіологічної хемії на посаді асистента. У той час це було небуденне явище, що жінка з таким успіхом завершує вищу освіту й починає так свою кар'єру Від тієї дати починається наукова діяльність Валентини Василівни, яка тривала рівно 50 років без зміни фаху.

У 1915 році В. Радзимовську призначено старшим асистентом при цій же катедрі. У 1918 році вона габілітувалася на доцента, а в 1924 році, після успішного захисту докторської дисертації на тему: "Про вплив водневих йонів на життя клітин теплокровних організмів", — її обрано на керівника катедри фізіології в цьому ж університеті. Варто нагадати, що університет у Києві, як і в інших містах України, зазнавав різних перетурбацій, скорочувань, поширювань, реорганізацій, а найбільше — переслідувань національно свідомих професорів і студентів. З університету поставали інші наукові навчальні заклади, у яких приходилося тим, хто залишався на волі, працювати. Тому В. Радзимовська працювала також в Київському Інституті Народньої Освіти, Київському Педагогічному Інституті, які були постали з університету. У зв'язку з тим, що університетські катедри не завжди мали потрібні засоби для науково-дослідної праці, а дуже часто дирекція вищих шкіл навіть перешкоджала веденню експериментальних досвідів, тому, як правило, усі науковці мусіли працювати в одному, або кількох науково-дослідних інститутах. Хоч В. Радзимовська і не припиняла наукової праці у високій школі, проте, вона не могла обійтися і без спеціяльних науково-дослідних інститутів. І справді, вона зосереджує свою наукову діяльність у таких установах: у Київському Науково-дослідному Туберкульозному Інституті, в Інституті Ортопедії і Травматології, в Інституті Психіятрії і Невропатології, в Інституті Клінічної Фізіології УАН, в Інституті Педагогики та інших. У цих навчальних і науково-дослідних установах В. Радзимовська не лише виконала коло сотні наукових праць, але, що найголовніше, створила численну свою "Школу Фізіологів Радзимовської". Приблизно на 1928 рік припадає найбільший розквіт її наукової творчости. Вона друкує свої праці не лише в українських та російських журналах, а й в англійських та німецьких. У 1928 році вона виїздить до Німеччини де працює у відомих фізіологів Шаде, Фішер та інші більше як шість місяців. Повернувшись з Німеччини, В. Радзимовська з захопленням прилюдно розповідає про досягнення німецької фізіології і окремих її представників. Невідомо, чи це, чи все взяте спільно, але влада її заарештовує 13 серпня 1929 р. і тримає майже рік у в'язниці, обвинувачуючи в участі в СВУ і в зв'язку з закордоном. Звільнивши з в'язниці — 30 березня 1930 року — їй забороняють працювати в педагогічній ділянці і в УАН. Усі інші наукові установи теж боялися приймати її на працю, але завдяки своїй настирливості, вона таки переборола всі перешкоди і почала працювати в Туберкульозному, Ортопедичному та Психоневрологічному інститутах, а з 1939 року навіть і в Мелітопольському педагогічному інституті. Під час другої світової війни В. Радзимовська продовжує наукову працю в тих можливостях, що були створені за німецької окупації, а в 1943 році переїздить до Львова, в 1944 р. до Братислави, а в 1945 р. до Мюнхену в Німеччині. Тут після закінчення війни і створення відповідних умов В. Радзимовська розгортає наукову й педагогічну діяльність в Університеті УНРРА та УТГІ. Тут її обірають професором фізіології і біохемії медичного (УНРРА) фармацевтичного та ветеринарного (УТГІ) факультетів. Перед самим виїздом до Америки вона керує деканатом фармацевтичного факультету УТГІ.

У 1950 році переїздить до Америки і живе то в сина — проф. Є. І. Радзимовського в м. Шемпейне, шт. Іллінойс, то у дочки — д-ра О. Радзимовської в Нью-Йорку.

Уже в Америці розгорнула активну наукову діяльність, головне по оформленню своїх давнійших наукових праць. Багато приділяла уваги налагодженню наукової роботи Медичного Відділу УВАН, секретарем якого вона була обрана, а також Математично-Природничо-Медичної Секції НТШ.

Померла 22 грудня 1953 року в м. Шемпейне, штату Іллінойс, США.

Такий життєвий шлях В. Радзимовської. Переходимо до перегляду її наукової діяльности та наукової спадщини.

Наукова діяльність В. В. Радзимовської

Як ми уже згадували, В. В. Радзимовська ще в родині, від матері, письменниці Л. Яновської, перейняла нахил до спостережливости над природою, що привело її до медицини, як найважливішої ділянки природознавства. І в гімназії і в студентські часи у стінах університету, ця любов до природознавства міцніла, як також зростало переконання, що лише в цьому напрямку лежить її життьовий шлях. У студентські часи В. Радзимовська набула всі потрібні знання, вивчила найпоширеніші методи науково-дослідної праці, тому їй і припала така честь, після закінчення університету залишитися при університеті для підготовки до професорської кар'єри. І почала вона її, як кажуть, у щасливий день, бо дуже швидко переходить від одного наукового звання до другого, вищого. Справді, у 1913 році — асистент, в 1915 році — старший асистент, в 1918 році — доцент, в 1924 році здобуває докторський науковий ступінь, вчене звання професора і катедру фізіології. Але це зовнішня сторона справи, хоч і про

неї можна сказати, що нічого в світі легко не дається: кожен з цих етапів треба було брати з великими перешкодами, з затратою енергії, праці, уміння конкурувати, а головне виправдати себе на кожному становищі, бо в противному випадку буде замкнений шлях до наступного.

До того треба ще додати, що В. В. Радзимовська увесь час брала участь в громадському життю. Вона була учасницею "Старої громади" в Києві, пізніш активним членом Київського Наукового Товариства, Київського Медичного Товариства, Членом Фізіологічного Товариства, членом Товариства Патологів, одним з найактивніших організаторів Української Академії Наук, членом кількох Науково-дослідних Інститутів, учасницею численних наукових Всесоюзних, Всеукраїнських і навіть Міжнародніх Конгерсів.

Тому навіть такі, чисто формальні факти уже кажуть, що В. Радзимовська мусіла дати для української і світової науки, щось особливе, незвичайне, велике. Проте, відповісти на питання про наукову спадщину В. В. Радзимовської дуже трудно з багатьох причин. Найперше, що ми не маємо під руками потрібних джерел — всіх її друкованих праць. Подруге, що найважливіші праці її мабуть не видруковані, бо забрані ДПУ при арешті і звичайно не повернені. Потретє, що ми навіть не маємо повного списку її друкованих праць, як також не маємо списка виконаних під її керівництвом дипломових, кандидатських, магістерських, докторських і звичайних експериментальних праць. Всеж таки те, що нам родина ласкаво дозволила переглянути і використати для цього нарису, неповний список і кілька десятків самих друкованих праць, а головне наші враження від співпраці з В. Радзимовською на батьківщині в Києві і на еміграції в Німеччині, відгуки її учнів і співробітників на її смерть, дає нам право твердити, що в особі її українська наука мала величну постать жінки, вченої і громадської діячки, і що її наукова спадщина величезна. Навіть поверховий перегляд видрукованих праць, як найкраще свідчить про діяпазон її наукових інтересів, глибину досліджуваних проблем, численність співробітників, численність і солідність наукових установ що стоять в підзаголовках праць, не кажучи вже про стиль і зовнішнє оформлення окремих наукових статей. Все це свідчить, що В. Радзимовська жила найпередовішими ідеями, володіла наймодернішими методами, працювала над найтруднішими проблемами. Тому, вона створила не лише власні прийоми і методи дослідження, що увійшли в світові підручники, не лише власну школу фізіологів, але також вписала в історію науки своє ім'я в фахову літературу як творець нових духових вартостей. Переглядаючи тогочасну літературу з фізіології і біохемії, ми бачимо численні посилання, цитати, реферати праць В. Радзимовської, а це є найкращим ствердженням нашої тези.

Здається першою її працею, а у всякому випадку дисертаційною темою, над якою вона працювала майже п'ять років, була проблема вивчення "Впливу водневих йонів на життя клітин теплокровних організмів". У цій праці вона не лише ствердила важливість концентрації водневих йонів для життя клітин, а й розробила цілком нову техніку культивування клітин поза організмом, і нову схему апаратури для точнішого визначення змін у клітинах під впливом змін концентрації водневих йонів. Саме ці методи і схеми увійшли у великий підручник в німецькій мові: Gewebezuechtung. Handbuch Der Biologie Der Gewebezellen in Vitro. von Albert Fischer. Dritte Ausgabe, Muenchen, 1930, 661 сторінок. Цей факт між іншим дуже багато говорить, бо треба справді щось дуже важливе і оригінальне в науковому розумінню виконати, щоб майже спочатку наукової кар'єри попасти до світової літератури.

Валентина Радзимовська.

Наукову діяльність В. Радзимовської можна поділити на кілька періодів, від початку наукової кар'єри в 1913 році до її завершення в 1924 році. Другий період від початку очолювання катедри в 1924 році до дня ув'язнення в 1929 році і останній від часу звільнення з в'язниці по день смерти.

Перший період характеризується тим, що автор крім посиленої праці над собою на початку, зосереджує свою увагу над проблемами вивчення біологічних процесів під кутом зору фізико-хемічної аналізи та обміну речовин. У цей час вона друкує свої праці не лише в українських і російських наукових журналах, а й за-

кордоном — в Америці та Німеччині. Це теж свідчить про те, що В. Радзимовська з своїми науковими працями почала виходити в широкий науковий світ.

Між іншим цікаво відмітити, що крім наукових праць вона написала надзвичано цікаву монографію під назвою "Діти часів революції" (про фізичний розвиток українських дітей м. Києва). У вступній частині вона каже "Тяжка економічна криза в наслідок війни, революції і голоду (йде мова про голод 1921 р.) відбилася на фізичному стані людности України".. "Завданням моєї роботи було вивчити стан фізичного розвитку дітей, що перебували цей час у Києві". "Вивчення — крім практичного завдання з'ясувати характер допомоги, що її потребує людність України, — мало також на меті використати цей історичний момент в життю українського народу, для з'ясування оскільки взагалі подібні соціяльні фактори можуть впливати на розвиток і стан населення". А у висновках стверджує: "На підставі всього наведеного мною, стверджую, що під час революції був порушений нормальний розвиток дітей. Вони мають не лише меншу від норми вагу і гірше відживлення, а й недорозвинені окремі органи, що в свою чергу спричиняє різні фізіологічні розлади і зниження опірності дитячого організму до несприятливих умов життя" (стор. 34-35). Цією працею В. Радзимовська ніби хотіла — на підставі фактів про вплив революції, якої вона сама була учасницею, на фізичний стан населення — застерегти майбутні покоління від небезпеки, що в собі таять подібні соціяльні зрушення.

Другий період у науковій творчості В. Радзимовської був плодотворніший щодо кількости праць наукових, і громадсько-наукової активності. За цей період вона виконала і опублікувала 15 наукових оригінальних праць здебільшого у співавторстві з визначними вченими (Кронтовський, В. Іванов) і своїми учнями. Щодо тематики, то продовжуючи попередні теми, вона значно поширює і поглиблює їх, а також поширює саму тематику, на проблеми патофізіології. Як наслідок цього, можна подати для прикладу її виступ на Всесоюзному З'їзді Патологів в 1927 році в Києві. Її доповідь, як фізіолога, на цьому Першому Конгресі Патологів, була прийнята як щось надзвичайне, а в ухвалах спеціяльно було відмічено її заслуги на цьому новому для неї полі діяльності. Можливо, що то було справді поштовхом до її наступних численних дослідів в ділянки патофізіології. На цей період припадає творення "Школи Радзимовської", що здебільшого складалася з молодих дівчат, яких вона собі відбирала з серед найобдарованіших студенток університету і молодих лікарок. До речі тут згадати кілька прізвищ: Яцимірська, Плотнікова, Юрієва, Балинська, Одрина, Драбкіна, Фоломина, Чернишова, Слонінська, Рузина, Чернявська, Кожинська, Ромадановська, Загурська, Закс, Кучерова, Писаренко, Хіденко та інші. В 1928 році В. Радзимовська відбула шостимісячне відрядження до Німеччини. Працюючи у відомих лябораторіях, крім особистого контакту із німецькими вченими, вона інтенсивно працює над розв'язанням низки проблем з ферментології у тканинах організму. Перебування закордоном багато її дало, бо вона не лише ознайомилася з постановкою наукової справи в кращих лябораторіях, а й набула більшої віри в себе. Лише там вона оцінила свої сили і здібності універсальні. Варто згадати, що проф. Фішер пропонував її залишатися в Берліні і стало працювати. Повернувшись до Києва, В. Радзимовська виступає з низкою звітів про свою роботу закордоном. В Академії наук у Будинку Вчених, в Університеті, в Медичному Товаристві. Розповідаючи про свої враження від Німеччини, вона з захопленням оповідала про зразкові порядки в Німеччині, про великі досягнення вчених, про прекрасні лябораторії. Моторошно ставало всім присутнім від порівняння з радянською дійсністю.

На цей час припадає обрання Президентом Академії Д. Заболотного, теж медика, славетного епідеміолога, і плянування організації Медичного Циклу УАН. Здавалося, що найактивнішим членом цього циклу буде В. Радзимовська, бо до того вона має всі кваліфікації і навіть заслуги в творенні УАН. Та не так сталося, як про це всі думали. Замість обрання Членом Академії, її в 1929 році заарештовують у справі СВУ, ув'язнюють, і тримають майже рік в одиночній камері. Не місце тут говорити про всі тортури, що їх перенесла за цей час В. Радзимовська, бо вона сама рідко коли про це згадувала, досить лише сказати, що за перебування в ув'язненню вона нічого ні на себе, ні на когось іншого не написала, а всі обвинувачення рішуче відкинула. Врешті її звільнено, але заборонено працювати в Академії Наук і на будь якій педагогічній роботі. У всіх інших науково-дослідних установах ніби не заборонено працювати, але то було лише в теорії. На практиці вивилося зовсім інше становище. Не лише нові якісь науково-дослідні установи боялися її прийняти на працю, але навіть ті, де вона працювала до арештування, всіляко відмовлялися поновити її на роботі. Та воля людини все переможе, очевидно, що тим можна пояснити той факт, що навіть у такій ситуації, а В. Радзимовська добилася того, що її в одних науково-дослідних установах відновлено на роботі і прийнято до нових, особливо, де треба було заново організовувати науково-дослідну роботу. Коротше кажучи, вона почала працювати в Туберкульозному Інституті, Ортопедичному, Психоневрологічному в Києві і Мелітопольському Педагогічному Інституті. У тих наукових установах треба було організовувати лябораторії фізіології та біохемії майже з нічого, властиво, то був головний мотив, за яким В. Радзимовську приймали на працю. І сталося диво-дивне: не дивлячись на обмежені можливості і всякі застереження щодо її праці, В. Радзиомвська не лише організувала лябораторії, налагодила в них науково-дослідну працю, а й почала виконувати дуже важливі дослідження, за новими, найчастіше своїми методами. Знову скупчила біля себе цілий гурт старих своїх і нових учнів і молодих та старших лікарів, що прагнули вчитися і шукати наукової істини в своїй професії. Як і раніш, В. Радзимовська стає "душею" наукових шукань у цих, здавалося нових для неї галузях. Вона уміло перетворює фізіологію і біохемію з теоретичних у прикладні дисципліни і починає випускати в світ численні наукові праці. Вона ніби, щоб надолужити втрачений час і забути про особисті кривди і поневіряння у в'язниці, поспішає як найбільше видрукувати на теми клінічної біохемії і реактивних властивостей організму при зламах кісток, при туберкульозі кісток, про мінеральний обмін при туберкульозі і деяких методах лікування його, геліотерапії (лікування сонцем) тощо. В цей час вона видрукувала більше сорока наукових праць, беручи також участь у громадському життю.

Цікаво відмітити, що навіть тепер, коли й обмежено наукову діяльність, вона виконує одну працю, під назвою "Вивчення праці і втоми підлітків", якою продов-

жує свої спостереження з попередніх часів над фізичним станом "Дітей революції". Знову виступає на Всеукраїнських і Всесоюзних наукових з'їздах та конференціях. Наприклад, дуже цікавий був її виступ на Всеукраїнській Конференції з алергії, що була організована УАН, на з'їздах науковців туберкульозних установ тощо. Отже, можна сказати з певністю, що В. Радзимовська знову увійшла в нормальну колію наукового життя. В такому стані застала її друга світова війна, і окупація України німцями. З властивою її завзятістю вона береться знову за відновлення навчання в медичному інституті в Києві, мріє про відновлення університету, працює в Академії Наук, але то були лише мрії. Новий окупант ще з більшою жорстокістю придушував усе культурне життя в Україні і пригнічував та нищив усіх носіїв української культури. В. Радзимовська не підупадала духом в цій складній ситуації. Вона скрізь, де лише треба було, вносила віру в майбутнє, що скоро все минеться. З цією вірою вона вирушила на еміграцію.

Останній період життя і наукової діяльності

Обставини примусили В. Радзимовську вирушити із всією своєю родиною на еміграцію. Спочатку до Галичини, після того до Словаччини, Німеччини і нарешті до Америки. Скрізь у тих країнах, куди її доля перекидала, вона фактично не переставала науково працювати. Але найбільш плодотворним був період перебування в Німеччині, у Мюнхені. Тут вона знову починає педагогічну і наукову працю в міжнародному університеті УНРРА та УТГІ на медичному, ветеринарному і фармацевтичному факультетах, де її обирають керівником катедр фізіології та біохемії і деканом фармацевтичного факультету УТГІ. Знову біля неї гуртується молодь, численні дипломанти, магістранти, докторанти. Пишуть свої праці під її керівництвом. Готує до друку деякі свої колишні праці, здійснює мрію — випускає в двох томах "Підручник з фізіології тварин та людини", що вийшов покищо циклькостилевим виданням, але головне, що ідеї і праця не пропала марно. Мріє написати більшу працю на підставі своїх давніших спостережень, на тему "Клініко-фізіологічна характеристика геліотерапії" та розробити схему визначення функціонального стану дихального апарату. Працює над проблемою специфічно-динамічної дії харчу тощо. Знову бере активну участь у громадському житті. Стає основоположницею УВАН, а особливо Біологічної Групи УВАН в Мюнхені, членом Об'єднання Українських Медичних Лікарів на еміграції, бере участь у роботі Математично - Природничо - Медичної Секції НТШ, бере активну участь в житті церковної громади, як член парафіяльної ради організовує різні всята для дітей і допомогу для студентів.

Недуга серця і судин крові перервала наукову працю але не надовго. Видужуючи вона і тут не марнує часу, спостерігає над своїм станом і систематично пише свої спостереження. Це була остання її наукова праця, яка досі не побачила світу. Переїхавши до Америки В. Радзимовська віддає всі свої праці в УВАН, а спеціяльно в Медичному Відділі, вченим секретарем якого вона була до останніх хвилин свого життя, тут працює в Об'єднанню Медичних Лікарів і Біологічній Секції УВАН. Такою вона відійшла від нас, ні на хвилину не припиняючи наукової праці і ні на хвилину не зневірившись у своїх намірах.

На закінчення ми хочемо сказати словами проф. І. Базилевича: "Валентина Василівна Радзимовська не поховала того таланту, що дав їй Господь Бог, а примножила його, не зважаючи на всі перешкоди і труднощі її земного життя. Можна собі уявити, який вклад внесла б вона в науку, якби життя її перебігало в нормальних умовах, що сприяли б повному розквітові її високоцінної наукової діяльности." Щоб зберегти її пам'ять для наступних поколінь, УВАН і НТШ, членами яких вона була, повинні на підставі родинних архівів, її друкованих праць, а головне спогадів її учнів і співробітників — написати солідний біо-бібліографічний нарис про її життя і наукову творчість і видрукувати або окремою брошурою, або в одному з чергових своїх збірників.

Балет „Ладо"

(Лібретто М. Бутовича, музика Ю. Фіяли)

Дороги творчости бувають дуже різні. Передбачити їх неможливо, як неможливо передбачити шляху життя. Хочу розказати про таку непередбачену дорогу одного балету. Він зветься "Ладо".

З підсвідомости дитячих років ви носите в собі світ уяв, який нерідко стає джерелом вашої творчої праці. Так було й тут. Неоформлені постаті вовкулаків, відьом, ягілок з дитячої уяви стають тепер реальними на папері, коли їх викликано з забуття. А за ними посунули мавки, диви, і так сама собою творилася балетова весняна дія. Весна викликала зиму, що прийшла з Морозом, вітрами, дивами. Любов Ярила, бога весни, зродила заздрість і пімсту — дію для відьом і вовкулаків. Нарешті, як вища сила, наспів Ладо від самого Перуна і приніс щасливий кінець. Так постало лібретто балету. Але що ж балет без музики? Тож негайно треба було рушати по музику.

Покійний Гайворонський уже догорав. Виступили йому сльози на очах. Тема припала до серця, але сили покидали. Хрипким шепотом говорив: "Раджу Фіялу. Пишіть до Бельгії... Шукайте в моїх шафах за джерелами: Колесса, інші записки.. Пішліть Фіялі! Певно захоче води напитися з живої криниці."

Фіяла теж захопився. На кораблі з Европи приїхали з ним мавки й вовкулаки. Але на березі Канади чекала дійсність. Для мрійників-мистців — це довбня по голові. Ми листувались, чекали кращих днів. Рік, другий... —

ні звуку музики. Фіяла писав, що темою живе, виношує її і "хоч би за сто років", але напише.

Утрачаю надію. Кидаюсь до інших. Але вони думають по-реальному. "Матеріяльну базу дайте, — кажуть. — Створіть комітет, тут потрібні гроші". Пробую пручатися. Виступаю в клюбі з доповіддю, демонструю костюми-рисунки, читаю лібретто. Охочий допомогти молодий нью-йоркський музика дає свої перші спроби. Подобається. Дехто зітхає, дехто каже: "Це дало б більше, як кілька книжок про Україну, але... гроші". Голова клюбу "заспокоює": "Не журіться! Коли автор лібретта спромігся стільки сам зробити, то він і решту сам зробить!" Заспокоєні розійшлися.

Минає ще рік. Мені сниться Ладо. Каже, щоб спробувати його у фільмі. Отже треба гарного перекладу на англійську мову. Звертаюсь до кількох перекладачів, пробую знову забезпечитись музикою. Скрізь згода, але аж справа буде "реальна". Нарешті мій "бос" на праці довідується про мої клопоти. "Ладо" і йому подобався і він улаштовує мені побачення з директором американського балету. Зацікавлений директор питає про музику. Адже музика в балеті — головне. Обіцяю, що незабаром і... знову бомбардую Фіялу. На щастя, обставини в нього вже сприятливіші.

Нарешті й переклад уже готовий, згодом і "копирайт", аж ось і найбільша несподіванка: Пролог до балету "Ладо" — музика Юрія Фіяли. Біжу до піяністів. Грають. Цікаве й оригінальне. Бачу, як Ярило квітчає яблуньку, як іде в танок з трьома копичками сіна, як ідуть відьми, і ламають ріща вовкулаки, і усміхнений місяць ущерблюється то вліво, то вправо. Блиснула бартка й полетіла в траву. Місяць згас, і музика стихла. Пролог скінчився... Але Фіяла пише далі. В основному балет уже готовий. Композитор викінчує деталі, робить інструментацію. Щоправда, у Монтреалі бракує партитурного нотного паперу (!), але він виписує з Бельгії. Балет матиме 200 сторінок партитури. І все те без бази, без "реального" фундаменту. Фіяла пише мені, що хворіє на "Лада"; недугу свою називає "ладоїзм".

Цікаво буде почути танець сімох кожухів, трійки вовкулак з порайками, танок вітрів у киреях, що кидають зимі сніжинки великі, як тарелі. Кольорові прожектори грають на них переливами. Кожен удар сніжинки — музика ксилофону. А диви — півптахи-півлюди — б'ють малими молоточками...

Це казка й балет — балет у казці. Може б і дітям її розповісти образками? У сні Ладо каже "так". Часу нема. Пишу в автобусі, у дорозі. За три дні казка готова. Диктував її, мабуть, сам Ладо.

...Бороду його несли сині люди на срібних тацах. У нього жива й мертва вода. А що ще в казці?

"В темнім борі Щекавиці,
Де росли дуби й ялиці,
Там жила Ягілка з татом..."

А рано, по сході сонця, коли почався справжній танок, то "танцювали рак і риба, навіть щука пішла диба". Аж ось зима "опудало бабище, як подує — вітер свище", і "пан Морозний, наш мальований обозний", і "сніжинки як тарелі, що літають просто в двері". І момент був урочистий: "У Ягілки рушник княжий, ним Ягілка Лада в'яже!" Ну, і чоботи приходять на сцену і теж танцюють. "Як же їм не танцювати, як вони від Лада — свати!"

Та годі! Може, колись ви самі, або внуки ваші чи правнуки, прочитають решту казки. Без кольорових ілюстрацій (до речі, вже готових) шкода й друкувати. Тож поки дійде до друку цієї казки, то правнукам вашим, мабуть, борода виросте така довга, як у діда Лада.

Але балет "Ладо" вже, вже буде готовий!

М. Бутович

РЕЦЕНЗІЇ

НОВИЙ ОБРІЙ, альманах, література, мистецтво, культурне життя, загальна редакція — Дм. Чуб, редколегія: П. Вакуленко, Р. Драґан, Г. Чорнобицька, мистецьке оформлення — П. Вакуленко, стор. 126, в-во "Ластівка", Мельбурн — Аделаїда, Австралія, 1954.

Це цікаве видання присвячене п'ятирічній праці української еміграції в Австралії, тому альманах відбиває не тільки літературу, а й інші види мистецтва, в т. ч. і театр, включаючи й аматорські мистецькі сили. Та все таки в збірникові переважає література, хоч і не "велика", але справжня література, бо більшість творів написані щиро, бо в усіх творах на першому пляні стоять не літературна оригінальність, а жива людина з її болями й радощами. А це доказ того, що наші австралійські письменники — здебільша молоді, початкуючі — стоять на правильному шляху.

Крім цього треба відзначити ще один цікавий, і я б сказав потішаючий, момент: у збірникові переважає художня проза над поезією. Поезія представлена лише двома поетками: Г. Чорнобицькою, невідомою ще в нашій літературі, але поеткою без сумніву обдарованою, від якої дечого в літературі можна сподіватися (чотири поезії), одною поезією І. Наріжної, Онуфрієнковими перекладами з австралійських поетів та парою дружніх шаржів Г. Чорнявої (Чорнобицької?) та Дм. Чуба.

Г. Чорнобицька володіє словом легко й вільно, оригінально й свіжо римує, нагадуючи трохи Діму. В цьому числі передруковуємо дві її поезії, щоб ознайомити наших читачів з цією новою появою в нашій поезії.

Художня проза представлена відомим уже Вол. Русальським (новеля "Людина з похмурим обличчям"), автором безперечно цікавим своїми шуканнями людського типу, а не безплідним ганянням за надзвичайними ситуаціями чи оригінальністю форми, на що хворіють деякі наші письменники, особливо новелісти.

Після Русальського йде мало виразна ще Н. Яхненко з оповіданням "Івась" та нарисом "Перше травня Казіки". Н. Яхненко дебютувала, здається, в "Літаврах", які я видавав ще в Австрії (гол. редактор Ю. Клен). Та з того часу великого поступу в творчості цієї авторки не помітно.

З інших прозаїків альману згадаю В. Онуфрієнка ("На озері", уривок з повісти), Грицька Волокиту ("Весняне кохання"), Євгена Ґарана ("Шизофренія інтерплянетаріс"), К. Гіммельрайха (фраґмент "В плавнях Мекалісти"), Івана Стоцького — цікаві нотатки з експедиції, Г. Чорнобицьку — нарис "Обрій", Божену Сібо — Сінґ-Сінґ (на святочних танцях у чорношкірих, переклад з чеської).

З статтей в альманахові вміщено: нарис В. Онуфрієнка "Канадійська література", Дм. Чуб — Іван Рубчак у житті й на сцені, М. Лазорський — Професор Щепотьєв, Р. Василенко — Думки про театр, П. Вакуленко — Канібали Нової Гвінеї, Р. Драґан — Наше мистецтво.

Крім того вміщено сильветки діячів з різних ділянок мистецького життя в Австралії: Євгенія Павловська (оперова співачка), Михайло Кміт (маляр), Ростислав Василенко (артист, режисер), Леонід Денисенко (маляр), Вол. Савчак (маляр), Таїса Тарас (артистка австралійської опери), Оксана Дубовська (педагог співу) та про аматорські колективи і їх керівників.

Альманах ілюстрований, хоч деякі ілюстрації низької якости. З інших технічних недоліків альманаху треба відзначити місцями поганий друк і малі береги, що псує враження і утруднює читання (важко розкривається).

Взагалі ж альманах робить дуже гарне враження. Треба вітати упорядчиків, зокрема Дм. Чуба, що вони спромоглися дати українській еміграції першу справді австралійсько-українську ластівку. Важко припустити,

щоб українські письменники в Австралії спромоглися на власне періодичне видання, але час од часу альманах вони можуть видати якісний. **П. Волиняк**

М. Боровський, Українське місцеве і особове назовництво в міжнародній ботанічній термінології, ст. 68, Вид. УВАН, Вінніпеґ, Канада, 1924.

Авторові прийшла щаслива думка вишукати й зібрати все, що можна було в теперішніх умовах зібрати, з української та чужомовної природничої літератури, а зокрема — ботаніки про т. зв. украініку. Праця вийшла цікава і досить оригінальна. Автор наче веде читача по українських землях, по степах, горах, містах, понад наші ріки, моря, скали, і показує те, що досі для звичайного ока, було якось приховане в купах різних природничих книжок.

Річ про українські рослини, що в науковій ботанічній номенклятурі (назовництві) мають наукові назви нашого народу, краю чи його окремих частин. Ці назви нашим рослинам дали, як подає автор, той чи інший вчений природознавець, який або сам побував в Україні, або мав там свого асистента, чи якого любителя природи, знайомого, який посилав вченому наші рослини до його гербарія. Більшість цих рослин ввійшла до міжнародньої номенклятури ще з давніх часів, коли ми мали свою велику, культурну державу. Відтоді праця по вивченню української флори тягнеться ще й до сьогодні, однак в останніх часах у цій ділянці зроблено мало через те, що майже всі наші рослини уже визначені й описані. Дякуючи праці отих вчених та українській багатій флорі, світ збагатився багатьома корисними рослинами — чи то прекрасними квітами, чи господарськими, технічними рослинами, що подані в книжці М. Б. Між інш. тут подано список квітів, що ростуть в Україні дико, а в інших країнах Европи займають почесне місце в квітниках. Крім сучасних наших рослин, що носять назви нашого краю, як украініка, галіціензіс, льодомерія (Волинь) та інших. У книжці маємо опис рослин з нашої праісторії, що носять назви наших пращурів: скитіка, сарматіка, кімеріка і т. п. Рівнож у книжці знаходимо рослини з укр. назвами, що росли в Україні ще в доісторичну добу, коли у нас був тропічний клімат з пальмами, цінамонами, Христовим терням і т. п., що недавно викопані археологами на Україні і носять назви українські, бо таких рослин досі не знайдено більше ніґде.

Між іншим, серед описаних рослин знаходимо кілька, що здибаються і в Канаді і США, як наш курай (Сальсоля), докучливий бур'ян. Цей бур'ян, як подає автор, (не без гумору), занесли на ці терени наші еміґранти начебто як реванш за канадійський бур'ян в Україні, що засмічує наші стави, озера та тихі ріки і якого наші люди прозвали там водяна зараза-чума. Цей бур'ян — Ельодеа канадензіс.

Укінці книги автор подає цікавий відділ — рослини, що носять назви (прізвища) наших вчених, заслужених природників, як Пачовський, Роговичь, Яната, Розумовський і т. п. Назви цих вчених є при рослинах у міжнародній номенклятурі. Автор витягає їх так би мовити на денне світло. Цей відділ дуже цінний і його треба б поширити.

Книжка має такі відділи: украініка, рутеніка, подоліка, карпатіка, тавріка, ґаліціана, льодомерія, полесіка, басарабіка, бористеніка, тираіка, гипаніка, донеціка (це старі назви наших рік), одесана, кіовіензіс, харковіензіс, кременесцензіс, степоза, скитіка, сарматіка, кіммеріка, понтіка, українська палеоботаніка. Другий розділ — назви з іменнями наших вчених природознавців.

В кінці книжки є два цінні додатки: ключ до відчитання імен авторів і клясифікація рослин европейської флори українською мовою.

Книжка написана досить популярно, мова добра, гарний чіткий шрифт, видана чепурно.

І. Драбатий

Микола Щербак, ШЛЯХ У ВІЧНІСТЬ, поема, стор. 29 (22+7), видання Організації Оборони Чотирьох Свобід України, Нью-Йорк, США, 1954.

Ця поема — перша літературна спроба змалювати образ Йосипа Позичанюка — одного з борців проти російського окупанта (загинув в УПА в 1944 р.). Йосип Позичанюк не тільки борець за волю України, а ще й талановитий письменник-новеліст, творів якого й досі не зібрали й не видали ті, які послали його на певну смерть.

До книжечки додано біографію Йосипа Позичанюка, у якій соромливо замовчується, що він формальний комсомолець, кореспондент "Комсомольця України", себто представник другого покоління хвильовістів, яких так не любить бандерівщина.

Книжка видана, як на американські умови, дуже сіро, дешева сіра обкладинка, сірий, а не чорний друк, неприпустимі вже (бодай 1954 р.) помилки на заголовному листку (Ню Йорк, замість Нью-Йорк) — все це погано свідчить про видавців і навіть про неповагу до світлої пам'яті Йосипа Позичанюка.

Варто було б таки подбати про видання творів Йосипа Позичанюка. Врешті їх не так багато і думаю, що отих усяких "визвольних фондів" цілком вистачило б на видання бодай одної гарної книжечки про одного з найцікавіших борців за нашу волю.

Олександер Мох (Араміс), КНИЖКИ І ЛЮДИ (друга серія), обкладинка М. Левицького, стор. 126, видавництво "Добра книжка", Торонто, Канада, р. Б. 1953.

Taking Root in Canada, an autobiography, by Gus Romaniuk, стор. 283, Вінніпеґ, Канада, 1954. Ілюстрації — Гордон Дейл.

Олександер Мох, ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА, стор. 000, учений-праведник, видавництво "Добра книжка", Торонто, Канада, 1952 р.

БЮЛЕТЕНЬ, ч. 1 (4), матеріяли IV-ої наукової конференції НТШ-Торонто, стор. 162, Видання НТШ, Торонто Канада, 1953.

НАШЕ ЛИСТУВАННЯ

Вельмишановний Пане Редакторе!

Дозвольте висловити свої завваги про "Нову" історію М. Дольницького.

У видавництві "Батьківщина" (Детройт, США) появилася "Нова Історія України", складена з двох частин, що належать перу двох різних авторів.

Перша частина — праця І. Крип'якевича — це ніяка "нова" історія, бо починається з найдавніших часів і написано її також не "наново", бо кілька десятків літ тому. Друга частина належить перу М. Дольницького і обіймає події з часу І-ої світової війни і аж до 1954 року. Ця частина має окремий заголовок — "На шляху до волі" — і ми говоритимемо, власне, про неї, бо географ М. Дольницький у ролі історика — це для нас справді новина.

Уже сам заголовок "На шляху до волі" — відгонить газетним штампом, публіцистикою, що нічого спільного з історіографією не має. Бож і в суті справи — чому саме такий заголовок до нашої історії найновіших часів? А хіба раніш, до І-ої світової війни, український народ не шукав і не був на шляху до волі? Отже, першу "новину" вже маємо. За нею одразу ж і друга, на цій же 111 сторінці: "Вибух війни між Австро-Угорщиною і Росією прийняли українці з різними політичними надіями: **з іншими українці з тих земель, що були під Австро-Угорщиною, а з іншими з земель, що були під Росією".** (Підкреслення моє. Г. М.). А чи ж так було справді? Чи справді чужий російсько-австрійський кордон був і кордоном політичної думки свідомих українців? Нетрудно довести, що зовсім ні. Бо чи ж не з підросійських українців склався Союз Визволення України, що в роки війни провадив інтенсивну діяльність, зорієнтовану якраз на воєнний розгром Росії, тобто на те ж саме, на що орієнтувалась і Головна Українська Рада, складена з підавстрійських українців?

Щоправда М. Дольницький взагалі про СВУ не згадує, алеж факти від їх замовчування чи незнання не перестануть бути фактами.

Автор "нової" історії вазгалі не згадує про багато важливих фактів і подій нашого історичного шляху на Наддніпрянщині, чи то пак, на Великій Україні, вважаючи їх, мабуть, далекими, надто "старими", а тому й зайвими. А йому, бачте, конче хотілося вмістити "найновіше": про наше еміграційне "житіє", та ще й з світлинами з Міттенвальдського табору! Табір цей, на думку М. Дольницького, очевидно, заслуговує на увіковічнення його в історії України. Тому й не вистачало авторові місця схарактеризувати, бодай найкоротше, українські політичні партії, що були представлені в

Центральній Раді, їх питому вагу так на парляментському форумі, як і в масах людності; схарактеризувати основні кляси і стани в тодішній Україні: селянство, робітництво, інтелігенцію, кількість і ролю нацменшин в Україні за тих часів і т. д. Загалом перебіг Національної Революції 1917-1918 рр. в Україні подано так, що читач не може мати з книжки й найменшої уяви про розташування і співвідношення сил ЗА революцію і сил ПРОТИ революції в тодішній Україні. А це ж найсуттєвіше. На жаль, М. Дольницький придiлив це місце широкій згадці про УНРРА та IPO. Це для автора, очевидно, як і табір у Міттенвальді, є важливіше.

Не довідається з "історії" М. Дольницького ніхто й про те, як же, власне, створилася та збройна сила УНР — Українська Армія, що не рік, а хоч "осамітнена", а понад три роки кривавилась, боронячи українську землю від десятикратно чисельніших червоних і білих російських напасників.

Не довідається з "історії" М. Дольницького читач нічого й про наше шкільництво, зокрема університети, про літературне та мистецьке життя. А проте це все — наприклад, створення і виїзд за кордон славетної Республіканської Капелі України під орудою Кошиця — безперечно дуже важливі події в нашій найновішій історії.

І нехай нам не кажуть, що на все це забракло місця: це ніяке виправдання після того, як у книжці подибуємо дублювання матеріялу про боротьбу за Галичину, тупцювання по ній російських і австрійських армій тощо (ст. 115-125).

Подибуємо й непов'язані з текстом ілюстрації (ст. 160-161 тощо) і цілком зайвий у такій книжці розділ "Українці поза межами рідного краю".

Історія якоїсь країни та її народу — це насамперед хроніка історичних подій на рідній території, а не на скитальщині в Міттенвальді, де була навіть "виставка" і ще багато дечого іншого...

Говорячи про державний переворот 29 квітня 1918 р., автор не виявляє, хто ж, власне, той переворот учинив — німецьке командування чи т. зв. "Союз Земельних Собственніков". (М. Дольницький називає це "Союз Українських Хліборобів").

Так само говорячи про ліквідацію гетьманщини автор зовсім не виявляє, що це таке "Український Національно-Державний Союз", з кого він складався і т. інше.

На стор. 132 автор дослівно заплутався в "рахункові до трьох": говорячи попереду про ДВІ українські армії — Наддніпрянську і Галицьку, що діяли кожна під окремим командуванням, він в абзаці "Щоб рятувати армію..." вже нараховує дві армії УНР (крім УГА): одну, що з Головним Отаманом С. Петлюрою пішла на чужу територію — в Польщу, і другу, що під командою ген. Омеляновича-Павленка пішла в Зимовий похід у запліччя більшовиків. Хоч парою рядків нижче вже називає ці армії частинами одної армії. Словом, наплутав більш, як думав.

На стор. 140 вгорі читаємо, що в тридцятих роках московсько-більшовицьким урядом "обкроєно" навіть територію Радянської України, бо відлучено від неї Крим, Кубань та Донщину, підпорядковуючи їх безпосередньо Москві. Нам здається, що не лише історикові, а взагалі кожному укр. інтелігентові належало б знати, що ні Крим ні Кубань ніколи не були в складі Радянської України, а тому й не могли бути відірвані. Лише цього, 1954 року Крим уперше приєднано до УСРР як "подарунок" у 300 ліття Переяславської умови. Єдине "обкроєння території УСРР, що сталося в 30-х роках — це відірвання від України і приєднання до РСФСР Шахтинської округи в Донбасі.

Не в згоді з історичною правдою автор і на ст. 139, де мова про голод 1932-33 рр. в Україні. Він подає тут число жертв голоду "до п'яти мільйонів", а тим часом на сьогодні вже загально устійнено, що від голоду згинуло тоді в Україні близько семи мільйонів, крім різниці (зменшення) у популяції. Жодним словом не згадує автор і про мільйони українців, вивезених до невільничої праці у концтабори на далеку північ та схід. Нема також ні одного слова згадки і про великий повстанчий рух в Україні в роках 1921-1925.

Немило вражає випадковість і безсистемність підбору і розміщення ілюстрацій. Наприклад: там, де мова про М. Міхновського — вміщено фото І. Франка, а там, де фото М. Міхновського — мова про В. Винниченка. Вміщено такі фота як "Похорон на Гуцульщині" (що є поза текстом), "Духовенство і вірні чекають на зустріч єп. І. Бучка", "Пластове джемборі",

"Виставка". Все це фота з табору в Міттенвальді — тому хіба й "історичні".

Натомість світлин із таких великих і незабутніх історичних подій як проголошення самостійности (22 січня 1918 р.) та соборности України (22 січня 1919 р.) в "новій" історії України М. Дольницького нема!

Нема ні фота ні згадки про поляглого лицаря УПА, письменника й лікаря Ю. Липу, як нема ні згадки ні фот про перші історичні панахиди та маніфестацію 15.000 українців, що відбулася в 1948 році в Мюнхені по поляглих в Україні в 1932-33 роках від голоду.

Замість всього цього вміщено фото барчистого, без сорочки робітника, що працюючи при розкопках у Крилосі, так усвідомився, що навіть витатуював собі на грудях 10 сантиметрового тризуба. (Далеко вам земляки-наддніпрянці до цього. У Вінниці ви тільки молились і плакали. Г. М.).

Якщо додати, що в книзі не бракує також мовно-термінологічних недокладностей, напр. сепаративний мир (стор. 126), "скарбованість" (стор. 122), газетно-публіцистичний стиль, та прикрий коректорський недогляд ("надія на далекий конфлікт" — замість недалекий), то з усього цього винно, що видавництво "Батьківщина", причепивши до курсу історії, що її написав І. Крип'якевич, "нову" історію М. Дольницького, допустилася нефортунного і, ми б сказали, безвідповідального кроку. Кому на корисить така книжка? Нащо, яким правом калічите душу юного читача?

Після сумнозвісних Енциклопедії Українознавства та Історії Укр. Війська, "Нова Історія України", про яку тут мова, — це "шедевр" науковця з т. зв. "блискучого п'ємонту".

Все це й примусило нас, ідучи за порадою досвідченого ред. І. Кедрина, не промовчати зла і витягнути справу "нової історії" на верх... у весь ріст...

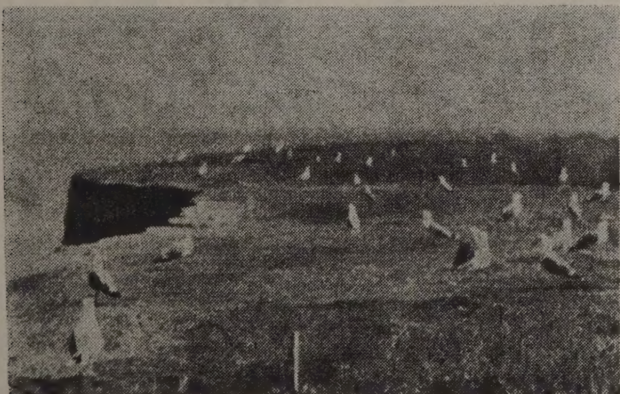
Г. Мироненко, Детройт, США.

Усім читачам (навіть з далекої Австралії!), які запитують про підсумки зустрічі мистців Канади і США — "Чим же те все кінчилось?" — сьогодні можу лише сказати: нічим не кінчилось, але кінчається і, здається, кінчається дуже сумно. Ані комітет мистців, ані управа літературно-мистецького клюбу й досі не має звіту від голови клюбу. Знаю, що кілька разів йому (голові) ставили ультиматуми: якщо, мовляв, до такого й такого не буде звіту, то... і т. д. Врешті відбулось засідання, але на вимогу голови клюбу А. Курдидика, воно відбулось на зразок московського політ-

(Зак. на 3-й стор. обкладинки)

ЧАЙКИ - РЕГОТУХИ

Сиваш або Гниле море — затока Озівського моря, між східнім берегом Криму і довгою вузькою косою, що зветься Арбатська стрілка. Ця затока з'єднується з Озівським морем Генічеською протокою.

Мало кому відома ця частина України, хоч край це багатий і дуже цікавий своїм тваринним та рослинним світом.

На пустельних піщаних островах Сиваша є безліч гніздових колоній різноманітних чайок. Серед них виділяється своїм великим розміром білосніжна з димчасто-сизою спиною чайка-реготуха. Розмах її крил — біля півтора метра. Ці чайки хоч живуть і плодяться на островах, але їжу здобувають собі на материку, знищуючи безліч таких лютих шкідників сільського господарства, як миші-полівки, звичайні миші, жуки-гречкосії, чорнотілки, саранча тощо.

Звуться вони реготухами тому, що, літаючи, інколи видають голосні та протяжні звуки, які нагадують штучний людський регіт: ах-ха-ха-ха-ха! Такий "регіт", несподівано прозвучавший над головою на безлюдному узбережжі, примушує людину здрігнутись.

Інколи чайки-реготухи "регочуть" і на землі. На фоті показано саме момент реготання.

НЕЗВИЧАЙНЕ ДЕРЕВО

Його називають "чудо-деревом", про нього ходять в народі найрізноманітніші перекази та легенди. Ось одна з них.

...Під час бою між повстанцями — селянами-гуцулами і панським військом — один легінь-богатир вирвав з корінням високу ялину, увігнав її верхівкою в землю, промовивши:

— Ось яку силу мають робітні люди, тому ніколи ви їх не поборете!

Це овіяне народними переказами дивовижне дерево ялина росте на околиці села Селятин, Путильського району, на північному схилі однієї з гір. Висота його — понад тридцять метрів, обсяг стовбура при землі більше двох метрів, а вік — близько двохсот років.

Відрізняють "чудо-дерево" від звичайної ялини гілки, що прилягають до стовбура, і "шапка", яка увінчує верхівку. "Шапку" цю утворюють гілки-корені 10-20 сантиметрів завтовшки, що ростуть з розгалуженням під прямим кутом до верхівки. З них, як у плакучої верби, звисають дрібніші гілки.

74-річний Софрон Гурдиш, на подвір'ї якого росте це дерево, розповідає, що його дід, розчищаючи в ялиновому лісі площу під садибу, помітив під кронами старих дерев молоду ялинку. Вона своєю верхівкою і основою стовбура була закріплена в грунті і мала вигляд дуги. Дід не міг розрізнити, де основа стовбура, а де верхівка, бо стовбур мав однакову товщину, а на протилежних кінцях — гарно розвинуті власні корені. Дід звільнив з ґрунту один кінець стовбура ялинки з його корінням і підняв його вгору. З того коріння і утворилася на верхівці "шапка".

По "чудо-дерево" справді приїжджали якісь купці з Америки, а потім з Відня.

Доктор біологічних наук професор Чернівецького університету Г. Х. Молотковський, який подав свої наукові дослідження цього цікавого дерева-унікуму, підтверджує реальну достовірність фактів, розказаних Софроном Гурдишем.

"Природа настільки багата усякого роду відхиленнями від норми, що можна чекати і такої аномалії у ялини — пише він. — Ми маємо сіянець волоського горіха, у якого корінь має вигляд розвилки з двох частин, що розійшлися в протилежні сторони і почали, як і стебльовий полюс, рости вгору. Отже, ялина і сіянець волоського горіха за типом порушення полярності їх осевих органів дуже подібні між собою. У

ялини обидва полюси її тіла, як це випливає з розповіді С. Гурдиша, у молодому віці були направлені вниз і утримувалися в ґрунті двома кореневими системами. У сіянця горіха навпаки, обидва полюси кореневої і стеблевої частин тіла були направлені вгору. Ми вирощуємо рослини кореневим полюсом угору, а стебльовим униз, що дає можливість вивчати сутність дії сили земного тяжіння та інших факторів на фізіологічну природу рослинного організму. У такому положенні, наприклад, черемха, чорний паслін та інші рослини утворюють на напівоголеному корені придаткові пагінці."

Звідси напрошується думка, робить висновок проф. Молотковський, що ріст і розвиток рослинних організмів можливий у зворотньому напрямку як в умовах лябораторного досліду, так і в природі. Ялина — "чудо-дерево", має значний науковий інтерес. Усяке відхилення організму від норми є відбитком певних потенційних його можливостей, а тому заслуговує уваги та вивчення.

СПИСОК

авторів, що їх твори були видруковані в "Нових Днях" протягом 1954 р.

Числа поруч з прізвищем указують число журналу, у якому був видрукуваний твір згаданого автора.

Авторів, друкованих у відділі листування, у список не включено.

1. Архипенко О. — 58
2. Атаманюк В. — 52
3. Багряний Іван — 54, 58
4. Бажанський М. — 54
5. Биковський Лев — 49, 51, 53
6. Битинський М. — 57
7. Боднарчук Іван — 58
8. Веретенченко Олекса — 48, 53, 55, 56, 58
9. Вишня Остап — 55, 57
10. Волиняк П. — 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59
11. Воронько Платон — 51, 57
12. Гай-Головко Ол. — 57
13. Гаюк М. — 50
14. Головко Юрій — 58
15. Гончар Олесь — 48
16. Грицай О. — 55
17. Грушвицький І., канд. біолог. наук — 58
18. Діма — 49, 51, 53, 56
19. Дончук Зосим — 50
20. Дубина В. — 51, 54
21. Загул Д. — 52
22. Задека Мартин — 53, 54, 56, 59
23. Залеський Осип — 56
24. Зуєвський Олег — 57
25. Карпенко-Криниця П. — 54
26. Качор Андрій — 55, 57
27. Качуровський Ігор — 56
28. Кивелюк В. — 57
29. Килимник С., проф. — 48
30. Китастий Григорій — 48
31. Кітс Джон — 57
32. Клен Юрій — 58
33. Ковалів І. — 59
34. Колосова В. — 58
35. Кричевський В. — 59
36. Кулагіна — 54
37. Кундзіч О. — 48, 49
38. Купала Янка — 55
39. Лобода Іван — 51
40. Лучка Іван — 48
41. Любченко А. — 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58
42. Личаківський Р. — 52
43. Лятуринська Оксана — 57
44. Малишко Андрій — 58
45. Маляр Павло — 59
46. Мар'яненко О. — 54
47. Миколин Ю. — 50
48. Мисяк В. — 51
49. Мілош Чеслав — 50
50. Мліївська Т. — 49
51. Неприцький-Грановський Ол. — 50
52. Одарченко Петро, проф. — 54, 57
53. Одрач Федір — 50, 53, 59
54. Олександрів Борис — 59
55. Ольга С. — 54, 58
56. Павловський В. — 59
57. Павлушкова Наталя — 49, 50, 51
58. Парфанович Софія — 55
59. Пархоменко В. — 49
60. Петришин П. — 49
61. Петрова Є. — 58
62. Повстенко Олекса, проф. — 50, 56
63. Полтава Леонід — 49, 50, 51, 52, 54
64. Радченко Г. — 57
65. Риндик Степан — 49, 53, 55, 56, 57, 58
66. Ревуцький Вал. — 50, 55, 57, 58, 59
67. Розгін В., д-р — 48
68. Розгін Ів., д-р, проф. — 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56
69. Ромен Левко — 55
70. Рудницький Яр., д-р, проф. — 50, 54
71. Русальський Вол. — 49, 50 52
72. Рябокляч І. — 51
73. Самойловський В., канд. інст. наук — 52
74. Симиренко І. — 55
75. Ситник М. — 49
76. Скальба Карліс — 49
77. Скорупський Вол. — 51, 56
78. Сластененко Є. П., проф., д-р — 52, 53
79. Смілянський Леонід — 51, 52, 53, 54
80. Смотрич Ол. — 48
81. Сосновський М. — 58
81. Сосюра Володимир — 59
82. Степ Павло — 48
83. Стражеско М. Д., академік — 59
84. Сушкіна Н., д-р біол. наук — 49
85. Сядньов М. — 54
86. Телегін Д., канд. іст. наук — 49
87. Терпкий О. — 59
88. Федоренко Ф. — 57
89. Фіяла Юрій — 56
90. Хатіашвілі Л. — 50
91. Хвильовий Микола — 52, 54
92. Хуцішвілі Л. — 50
93. Чапленко В., проф. — 58
94. Чуб Д. — 53, 54, 55
95. Шеллі П. Б. — 55
96. Шерех Юрій, проф., д-р — 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 59
97. Щербак М. — 53, 54, 57
98. Щербина Никифор — 48
99. Яворський С. — 52
100. Яновський Юрій — 52, 57
101. Яровий М. — 53
102. Яр Славутич — 48, 50, 52, 55, 57

бюра — ані члени клюбу, ані преса допущені не були... Мабуть є щось, що треба ховати.

Відомості, які я зміг добути з того засідання мене не тішать. Кажуть, що голова клюбу А. Курдидик там здорово "кусався": напр., Мих. Дмитренкові (голові комітету мистців, бо У. Самчук відмовився від головування) він заявив: "Ви так не говоріть зі мною. Це вам не більшовицький суд!.."

Поки що ясно одне: мистецька зустріч так "підсилила" наш клюб, що з нього лишився тільки "синій димок".

Щойно будуть якісь "урядові" результати, то негайно повідомлю всіх зацікавлених. А поки що почекаємо.

П. Волиняк

Вш. Пане Волиняк!

Вітаючи Вас з витривалістю та успіхами, які принесла перша "п'ятирічка", раджу купити нового редакційного коша (бо старий напевно вже переповнений!) на листи від читачів "Нових Днів". Нащо їм відповідати?! Вони й так поновлять передплату, як це роблю і я, бо таки чекаю на "Нові Дні", як на найкращий журнал український на цілу еміграцію.

Щиро Ваш,

І. Халява, Детройт, США.

П. С. Маєте 200-відсоткову рацію у Вашій замітці про "За єдність нації". Що ж до Вашого монархізму, то дуже сумніваюсь.

В Детройті є один з тих, що хоче бути "патріотом" (на зразок Франкових "Патріотів") і належить до 12 різних організацій, з яких шість політичних, цілком протилежними ідеологічними засадами. Не думаю, щоб Ви належали до таких людей. Хіба що Ви є симпатиком всіх і вся...

І. Х.

О, ні! Я монархіст тільки духом..: **П. Вол.**

ПРИСВЯТА НА АЛЬМАНАСІ "НОВИЙ ОБРІЙ"

Хай континенти ці далекі
З'єднає думка, хоч на мить,
Щоб холод Ваш і нашу спеку
В різдвяній чарці утопить.

А словом рідним запалити
Тих товстошкірих земляків,
Що **"Нових Обріїв"** не бачать
І не читають **"Нових Днів"!**

З щирою пошаною

Дмитро Чуб, редактор альманаху "Новий Обрій".

А й справді, дорогий Колего, на таку "інтенцію", висловлюючись соборно - націоналістичним словом, не гріх і випити. То дай, Боже!

Щиро Ваш

П. Волиняк

Високоповажаний Пане Редакторе!

З нагоди п'ятиліття журналу від щирого читацького серця вітаю Вас, Пане Волиняк, з цією знаменною датою.

Хай Господь милосердний і далі скріплює Вашу мужню терпеливість!

Найліпших успіхів та многих літ!

Д. Николенко, Чельсія, Мас., США.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Я Ваш читач ще з Австрії і люблю "Нові Дні" вже здавна. Ми обоє з жінкою чекаємо на появу журналу кожного місяця і читаємо його від дошки до дошки.

І лиш останні числа почали нас турбувати, коли Ви стали нападати на галичан. У нас, як у дітей цієї частини України, що виховані саме у патріотизмі на нелюблених Вами січових стрілецьких піснях — ці напади дуже й дуже боліли. Тому з радістю повітали ми останнє (листопадове) число без полеміки і вважаємо, що краще для часопису її залишити.

Ще хочу запевнити, що не кожний галичанин бандерівець. Ми так само, як і Ви, болієм над тим страшним каліцтвом і розбишацтвом нашої еміграції. І признаємо Вам стовідсоткову слушність у кожнім Вашім виступі і засудженні цих хоробливих проявів, що саме найбільше зустрічається у людей з цієї партії.

Остаємось з пошаною до Вас, а з надходячими святами Різдва Христового бажаємо скорої зустрічі на нашій Вільній Землі.

Ваші З. та Л. Круцько, Вінніпеґ.

Дорогі Пані і Пане Круцько! Ви помиляєтесь — є таки дуже люблю **деякі** стрілецькі пісні. Говорю щиро. І залюбки їх слухаю.

Тільки, прошу, пригадайте собі: я, пишучи про концерт на зустрічі мистців, написав у 3-4-ох рядках, що не варто було перевантажувати ними концерт, і що вони не мають військово-геройського та українського характеру. З того закрутилося, завертілося і я мусів боронитись. Ну, і оборона вийшла в мене трохи крутіша, як той "напад", який нападом ніяк не був.

Я ще раз скажу: не починатиму й не кінчатиму української музики стрілецькими піснями, не починатиму української революції з листопада 1918 р., а тільки з лютого 1917, не починатиму української державности з червня 1941 року, а на тисячу років (з гаком!) раніш.

А листопадове число мені теж подобалось, як і Вам. Та, на жаль, мушу Вас засмутити: у книгарні "Арка" в Торонті те число замість звичайних 50-55 прим. пішло 21 примірників. Думаю, що так і в інших книгарнях. То не сварка, а обстоювання певних засад. І люди те люблять. То значить, що люди живуть і думають, коли сперечаються. І з того є чимало користи, бо люди починають тоді й самі думати і шукати істини.

Не беріть цього так трагічно.

Щиро бажаю щастя в Новому Році та радісного Різдва Христового!

Ваш **П. Волиняк**

Високоповажаний Пане Редакторе П. Волиняк!

...За журнал вітаю Вас найщиріше і якби не розділяли нас океанські простори, просто розцілував би Вас за нього. Матеріяли в кожному числі, з року в рік, настільки цікаві, оригінальні, цінні і солідні, що "Нові Дні" не тільки, без жодного сумніву, найкращий журнал на еміґрації, а взагалі найкращий український журнал у світі, бо, думаю, навіть і в Україні рівного йому, — по цікавості і солідності, — нема. А Ваші відповіді в розділі "Наше листування" такі влучні, логічні, справедливі, об'єктивні і цікаві, що читати цей розділ просто насолода. Ще раз щиро дякую за "Нові Дні", — журнал духово-творчої насолоди.

Бажаю Вам нових творчих успіхів і витримки!

З найщирішою пошаною до Вас

Ростислав Василенко, Аделаїда, Австралія.

ЗГОРІЛА УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА В МІННЕАПОЛІСІ

29 листопада 1954 р. згоріла православна церква св. Юрія Переможця в Міннеаполісі. До парафії св. Юрія Переможця належало коло ста родин новоприбулих українців. Церковний будинок громада рік тому назад купила від греків. Будинок хоч і був старий (93 роки), але це була справжня православна церква, добре збудована і обладнана, і парафіяни щиро тішились таким набутком.

Тепер парафія стоїть перед питанням: купувати нову церкву чи будувати на старому попелищі? І так і так треба кошти, яких є мало. Хто б хотів допомогти громаді св. Юрія Переможця, то допомогу слати на адресу:

St. George's Ukrainian Greek Orthodox Church Building Fund, First National Bank, 5th Street South and Maruqette Ave., Minneapolis, Minn., USA.

ПОМЕР ЕНРІКО ФЕРМІ

28-го листопада 1954 року на 54 році життя помер фізик світової слави, "архітект атомової доби" — італієць Енріко ФЕРМІ. Помер у Чікаго від пістряка шлунку.

Народився Фермі 29-го вересня 1901 р. в Римі у родині залізничного службовця. Вчився в університетах Пізи, Лейдена і Ґеттінґену. 1934 року очолив групу італійських науковців у Римі, що працювали над розщепленням атому урану. За цю роботу 1938 року Фермі присуджено премію Нобеля. Під час урочистого одержання премії в Швайцарії Фермі відмовився одягти фашистівську уніформу і таким чином накликав на себе неласку уряду Мусоліні. Користуючися сприятливою нагодою, Фермі 1939 р. разом з родиною еміґрує до Америки. Тут він викладає в Колюмбійському університеті і одночасно працює з найвидатнішими фізиками країни над розв'язанням атомових проблем, використовуючи досвід своєї роботи в Римі. Фермі був присутній при пробі першої атомової бомби 16-го липня 1945 р., що була виготовлена під його керівництвом. За цю роботу президент Труман нагородив Фермі почесною медалю (Medal of Merit).

Ім'я Фермі було у великій пошані і в Україні, зокрема серед вчених, що працювали в галузі атомової фізики. Смерть Фермі — велика втрата світової науки.

Х. Р.